

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1895—1896.

Vergadering van Vrijdag 20 December 1895,
's avonds te 7½ uur,

Voorzitter : Generaal NETSCHER.

De VOORZITTER, de vergadering openende, stelt het eerst aan de orde de ballotage van candidaten.

Hij verzoekt den heeren de Sauvage en van Strijen met hem het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot leden worden toegelaten de heeren : H. L. de Wijs, 2e luit. der infanterie te Amersfoort; P. H. van der Linde, 2e luit. der infanterie N.-I. Leger, te Amsterdam; B. C. Ootmar, 2e luit. der infanterie, te Deventer; J. J. Mulder, 2e luit. der infanterie N.-I. Leger, te Doetichem en J. H. C. P. Brandt, 2e luit. der infanterie, te Leiden.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Aan de orde is thans de voordracht van den heer F. J. Hiurichs, gepensionneerd kolonel-intendant over :

1°. Het samenbrengen van verplegingsbehoofden bij mobilisatie van het Leger, speciaal van mondbehoofden ten behoeve van de bezettingen in verdedigingsliniën en stellingen, of wel, het approviandeeren dier liniën en stellingen en van de daarin gelegen versterkte plaatsen.

2°. De voeding van den Nederlandschen soldaat bij garnizoens-verpleging, gezien uit het oogpunt van menschlievendheid.

De heer HINRICHS :

Mijne Heeren !

Het verheugt ons eene wijle te mogen zijn te midden van voormalige kameraden.

Mag dit reeds loonen de moeite om hier als spreker op te treden, toegevendheid wordt gevraagd, indien dat loon reeds meer is dan het verdient, in zoover ongewoonte om in het publiek te spreken, oorzaak zou kunnen zijn, dat deze bijeenkomst niet aan de verwachting beantwoordt.

Toen spreker van het Bestuur dezer Vereeniging eene uitnoodiging ontving om deze spreekbeurt te vervullen, nam hij dat schoorvoetend aan. In den regel toch zal men een onderwerp kiezen, dat tot zijn vak behoort, en heeft dat betrekking op den dienst der intendance, dan kan dat wel zeer belangrijk, maar niettemin weinig verkwikkend zijn. Het is daarom niet onnatuurlijk, dat hij dergelijke voordrachten het gehoor minder talrijk is, dan bij onderwerpen van zuiver krijgskundigen aard.

»*Allerlei met betrekking tot de verpleging van troepen in Nederland*» is het onderwerp dat aan het Bestuur dezer Vereeniging ter behandeling voor deze vergadering werd opgegeven. Men denke hier niet aan een allegaartje, de bedoeling van spreker was, door dien algemeenen titel niet gewrongen te zijn in het keurslijf van zooveel tijd vóór en zooveel na de panze, hij wilde zich vrij houden, om ter sprake te kunnen brengen zaken van meer of minder omvang, naar gelang van den beschikbaren tijd. Eén uit dat allerlei, met bestemming om vóór de panze besproken te worden is : *Het samenbrengen van verplegingsbehoeften bij mobilisatie van het Leger, speciaal van mondbehoeften ten behoeve van de bezettingen in verdedigingsliniën en stellingen, of wel, het approviandeeren dier liniën en stellingen en van de daarin gelegen versterkte plaatsen.*

Er mogen vraagstukken van allerlei aard omtrent 's Lands verdediging bestaan, en de meeningen mogen niteenloopen omtrent veldleger of geen veldleger, meer of mindere legersterkte, inkrimping of uitzetting van verdedigings-stellingen, over één zaak zijn we 't allen eens, dat we moeten eten om te

leven en moeten leven om te kunnen strijden. Als de proviand ontoereikend is, is 't koken niet alleen gedaan, maar dan is het ook gedaan met de zaak, waarvoor we strijden.

Hoezeer we 't allen daarover eens zijn, moet het werkelijk nog verwondering baren, niet alleen dat het nog maar betrekkelijk zoo weinig jaren geleden is, dat men zich om die waarheid niet veel bekommerde, maar ook, omdat men in den huidige tijd, waarin we zooveel hooren van voorbereiden en oefenen, toch zoo weinig hooren gewagen van het zoo uiterst belangrijke onderwerp, dat we thans bespreken.

We bedoelen niet, dat het bij de militaire autoriteiten, die zulks in de eerste plaats aangaat, geen punt van groote zorg zou uitmaken, daar kunnen we niet over oordeelen; wat daaromtrent is gedaan en voorbereid komt niet buiten de muren der bureaux, maar we vergelijken dit onderwerp bij zooveel andere, die van tijd tot tijd zoo op de tong van iedereen liggen, zoo van die quaestiën. Quaestiën maken, meer dan oplossen, is zoowat de geest van den tijd, en zelfs dat maken heeft nog zijn goede zijde, mits het niet blijft in den boezem van een of ander bureau of dienstvak, maar als het publiek domein wordt en nog meer, wanneer er kosten aan verbonden zijn, wanneer de Staten-Generaal gelden moeten toestaan tot het nemen van proeven of het daarstellen van dit of dat. Denken we slechts aan de *drinkwater-quaestie* in de stelling van Amsterdam.

Opmerkelijk is het ook, dat een zaak, waarin andere onderwerpen dan legerverpleging betrokken zijn, ook meer de algemeene aandacht in het Leger trekken. Denken we hierbij aan het *steenkolen-vraagstuk*.

Maar waartoe zou het ook noodig zijn om zich over het onderwerp, dat nu ter sprake wordt gebracht, druk te maken; in 1881 reeds werd er orde op gesteld, dat memoriën zouden worden opgemaakt betreffende de verpleging van bezettingen. Toen reeds zei het Hoofdbestuur: »De omvangrijke voorzieningen, die eventueel voor de behoorlijke verpleging der bezettingstroepen van versterkte plaatsen in tijd van oorlog zullen moeten worden getroffen, vereischen eene doeltreffende voorbe-

reiding in tijd van vrede. Die voorbereiding moet den omvang leeren kennen van de behoeften van allerlei aard, waaraan voor elke versterkte plaats in 't bijzonder zal moeten worden voldaan; zij moet tevens de maatregelen aangeven, welke te dier zake, zoowel reeds in vreedetijd als bij mobilisatie van het Leger en gedurende den oorlog — zullen moeten worden genomen."

Die memoriën zijn niet alleen gereed, maar ze hebben bevorderd, dat de meest belangrijke onderdeelen van de memoriën van defensie vollediger tot stand zijn gekomen, en dat vele forten, die tot dusver, voor zooveel de verpleging betreft, schepen zonder masten en zeilen waren, in dat opzicht volkomen zeevaardig zijn geworden. Nu toch konden er langer geen verschillen meer bestaan in sterkte der bezetting en tijd waarvoor te approviandeeren, nu kwamen tot voldoende gelegenheid om spijzen op te leggen en te bereiden, nu viel wel eens in 't oog dat men certijds het hemelwater liet wegvloeien, dat uitstekend drinkwater kon zijn, nu zorgde men voor logies en vond men plaats tot de eerste behandeling van zieken en gewonden, enz. enz. Het werk dier memoriën is groot geweest en de intendance kan daarop met eenige voldoening terugzien, speciaal degen, die aan dat werk den eersten stoot gaf.

Met betrekking tot het algeheele approvisionnement kan dat groote werk slechts beschouwd worden als te zijn het dessert van den maaltijd. We zullen die beeldspraak in het volgende bevestigd zien.

Ten aanzien van de verpleging van troepen in tijd van oorlog lezen we o. a. :

a. In de instructie van den hoofdintendant :

»Hij is *belast* met het verzamelen van statistieke gegevens, die uit een oogpunt van militaire verpleging belangrijk zijn ten aanzien van de voortbrengselen van landbouw, handel en nijverheid, de beschikbare voertuigen en de aanwezigheid van groote gebouwen geschikt voor magazijnen, enz., van groote particuliere bakkerijen, van brood- en meelfabrieken, van voorname fabrieken voor uitrusting, van groote werkplaatsen, enz."

We teekenen hierbij als eene curiositeit aan, dat dit het eenige is in deze instructie, waarbij de titularis bepaald zelf

met iets *belast* is, overigens is het: »hij verzekert zich, vestigt in het bijzonder zijne aandacht, enz.»

Wij weten niet of die gegevens door hem verzameld zijn, wel meenen we te weten, dat er een prachtige statistiek is opgelegd, waarvan de gegevens verzameld zijn door de intendanten bij de divisiën en in de militaire afdelingen, waarop we straks nog terug komen.

In deze instructie vinden we verder :

»Hij vestigt bijzonder zijne aandacht op den aanleg van magazijnen van levensmiddelen en fourages, wanneer die voedingsmiddelen, onder eigen beheer, voor 's Rijks rekening moeten worden aangeschaft; op de verpleging der troepen in oorlogstijd, het approviandeeren van vestingen en forten, op de plaatsing der voorraads- en aanvullingsmagazijnen en op het gebruik van spoorwegen, stoombooten, enz., tot het aanvoeren der noodige behoeften.»

b. In de voorschriften betreffende de verpleging van de Landmacht in tijd van oorlog :

»Door den hoofdintendant worden de noodige ontwerpen opgemaakt betreffende o. a. het approviandeeren der versterkte plaatsen, de op te leggen voorraden en de inrichting der centrale verplegingsmagazijnen; de oprichting van vaste of tijdelijke verbruiksmagazijnen en het inrichten van mobiele verplegingsmagazijnen; het bijeenbrengen van voorraad voor de verpleging enz., uit gedeelten des lands, die buiten den kring van het verdedigingsstelsel gelegen zijn en waar geen troepen verblijf houden, enz.

Bij mobilisatie van het Leger wordt, op een *door den Minister van Oorlog te bepalen tijdstip*, in elke versterkte plaats een voorraad voor de verpleging der bezetting opgelegd.

Bij mobilisatie van het Leger wordt op een *door den Minister van Oorlog te bepalen tijdstip*, voor elke militaire afdeling een voorraad van behoeften voor de verpleging van de Landmacht in een centraal verplegingsmagazijn opgelegd.

Deze magazijnen worden gevestigd te Amsterdam, Woerden en Dordrecht, r. p. voor de 1^e, 2^e en 3^e militaire afdeling.

Naar gelang van de behoefte worden vaste, tijdelijke en

mobiele verbruiksmagazijnen ingericht, die voor zooveel noodig, voorraad uit de centrale magazijnen ontvangen of aanvoeren.

Het bijeenbrengen van den voorraad in de centrale verplegingsmagazijnen, alsmede het toevoeren van voorraad naar de vaste en tijdelijke, of door middel van de mobiele verbruiksmagazijnen, geschiedt volgens de aanwijzing van den hoofdintendant door de zorg van de intendanten in de militaire afdeelingen."

De zaak die we thans bespreken is dus behoorlijk gereglementeerd.

Van waar en langs welken weg zijn de eerste vragen, die zich voordoen wanneer we gaan approviandeeren.

Om op die vragen te kunnen antwoorden is een groot werk verricht.

In de eerste plaats is in de verplegingsmemoriën van liniën, stellingen en versterkte plaatsen opgenomen eene statistiek van de hulpmiddelen van allerlei aard, welke de landstreek, waarin een en ander gelegen is, voor de verpleging oplevert.

Voorts is eene dergelijke statistiek bewerkt door de intendanten bij de divisien en in de verdedigingsliniën en stellingen, door ieder, voor zooveel betreft de landstreek buiten die liniën en stellingen, die daartoe door den hoofdintendant was aangewezen.

Dat omvangrijke werk heeft veel tijd en moeite gekost.

Meende men aanvankelijk tot het doel te kunnen geraken, door het raadplegen van de bestaande statistiek voor landbouw, nijverheid, handelsbeweging, enz., weldra bleek het, dat we hiernit niet konden afleiden wat we noodig hadden, nl. een statistiek, waaruit bleek van voorraden en capaciteit, een statistiek, die een beeld geeft van hetgeen *vrij zeker* onafhankelijk van een bepaalden tijd van het jaar kan worden verkregen, gerekend alzoo op het ongunstigst deel van het jaar en op het ongunstigst geval van het verloop der mobilisatie en van den te verwachten oorlog. Er schoot dan ook niets anders over, dan te trachten door persoonlijke opneming ter plaatse, die gegevens te verkrijgen.

Die weg is gevolgd, al was hij moeielijk te bewandelen.

Stellen w'ons voor, dat w'ons begeven naar zekere gemeente, waar we niemand kennen. We sporen de fabrikanten en bezitters van voorraden op. We beginnen tot aanloop hen het doel onzer komst mede te deelen, met eenigen tact, want anders zonden we soms onverrichter zake terug moeten keeren.

In weerwil van den meesten tact zien we, na onze mededeeling, verbaasde oogen. Oorlog, mobilisatie, men schrikt aanvankelijk, maar die schrik is spoedig te boven gekomen, want er is misschien wat te verdienen. Het blijkt evenwel al spoedig, dat er wellicht eerst tegen oorlogstijd veel te verdienen is. — Tableau! De houding is eenigszins anders geworden. De ondervraagde heeft veel werk, anderen wachten op het kantoor om zaken te doen. Kom nog eens terug als het kantoor afgevoerd is.

We keeren terug en in den regel komen we te weten wat we wenschen te weten, soms onder handslag om er geen misbruik van te maken, want men houdt liefst eens anders neus uit zijne zaken. Over het algemeen, het zij tot hun lof gezegd, keerden we nooit onverrichter zake terug.

Bedenken we, dat hetzelfde bij eenige firma's op één dag en eenige dagen achter elkander en altijd met dienzelfden aanloop moest worden gedaan, dan kan men nagaan, dat men dat werk van tijd tot tijd moest laten rusten, wilde men niet minstens gezegd in onnauwkeurigheid vervallen. Is er voor een commiss-voyageur veel tact en geduld noodig om zijne waren aan te prijzen, en van de hand te zetten, het werk dat we nu bespreken komt voor, nog minder aantrekkelijkheid te bezitten.

Het spreekt van zelf dat, naar gelang van den verkregen indruk der personen, nog bij besturen en particulieren naar de soliditeit moest worden geïnformeerd, ten einde in overweging te nemen, wie onder hen in de streek het meest geschikt zou zijn om eventueel bij het samenbrengen van levensmiddelen, enz., behulpzaam te kunnen zijn, terwijl nog werd nagegaan met welke middelen het vervoer van het benodigde het best zou kunnen geschieden. Met de aantekeningen van een en ander werd mede onze statistiek verrijkt.

Welke waarde is aan de verzamelde cijfers toe te kennen?

Naar onze opvatting niet meer, dan dat het een zeer ge-waardeerde vingerwijzing is, werwaarts we onze schreden moeten richten om het noodige bijeen te brengen. We denken daaromtrent wellicht wat pessimistisch, in tegenstelling van een collega, die indertijd vroeg, wat we te veel hadden, dit voor zijne approviandeering aan te wenden.

In het ergste geval van mobilisatie verliest die statistiek veel van hare waarde, omdat daarin begrepen zijn de cijfers, betreffende deelen van het land, die zeer spoedig door den vijand kunnen worden bezet.

Door wien moet het samenbrengen geschieden? De voor-schriften zooeven genoemd geven op die vraag antwoord. De intendant in de 1^e militaire afdeeling heeft te zorgen voor den aanvoer tot vulling van het centraal verplegingsmagazijn te Amsterdam, dat aanvankelijk dezelfde bestemming heeft als de beide overige centrale magazijnen, nl. het afgeven van de noodige behoeften voor de verpleging van de bezettings- en andere troepen in de stelling, en zoo noodig verstrekkingen aan het veldleger, zoolang de stelling niet met insluiting bedreigd wordt, in welk geval de voorraad de grondslag moet uitmaken van het geheele approvisionnement daarvoor.

Die in de 2^e militaire afdeeling zorgt voor de vulling van het magazijn te Woerden, die in de 3^e voor dat te Dordrecht. Hierin is of zal zeer zeker verandering komen, omdat de intendanten in de afdeelingen niet meer bestaan. Hoogstwaarschijnlijk zullen die in de stelling van Amsterdam en in de Nieuwe Hollandse Waterlinie, resp. voor de beide eerstgenoemde magazijnen te zorgen hebben.

Stel dat we in 't ongunstigst geval van mobilisatie verkeerden, waarop toch dient gerekend te worden, en dat die intendanten niet anders te doen hadden dan voor de vulling dier magazijnen te zorgen, dan zouden ze nog te kort komen aan de 24 uren van de weinige etmalen, die slechts mogen verloopen om gereed te komen. Stel ook dat zij zich hulp verschaffen van mannen uit den handelstand, dat zeer zeker geschieden moet, hoeveel tijd gaat er dan al niet heen, om die de noodige instructiën te geven, voorwaarden te bedingen voor hunne tus-

schenkomst, enz., enz. Nu kan, en dat geschiedt ook, een en ander in vredetijd voor zooveel doenlijk gereed worden gemaakt, het essentieele van dat werk zal toch nog bij mobilisatie moeten worden gedaan.

Meent gij soms, dat wij ons die hulp reeds hebben verzekerd door aanwijzing van personen en het bedingen van eenige provisie, o neen, wel, en eigenaardig is het, hier hebben we weer te doen met een onderwerp, waarbij ook de geneeskundige dienst, de artillerie en genie betrokken zijn, zijn overeenkomsten gemaakt voor het in gebruik nemen van vaartuigen tot het opslepen en vervoeren van zieken en gewonden, artillerie- en genie-materieel en ook verplegingsartikelen; zeer goed, maar toch slechts een klein onderdeel van hetgeen door de intendance in dat opzicht zou kunnen worden gedaan.

We zeiden zoo even, als die intendanten niets anders te doen hadden, maar, en hier hebben we in de eerste plaats die in de Nieuwe Hollandse Waterlinie op het oog, omdat die het eerst gereed dient te zijn, hij heeft nog te zorgen voor het approvisionnement van ongeveer een vijftigtal versterkte plaatsen en het oprichten van minstens evenveel verbruiksmagazijnen, als er groepen van forten zijn, waarin de linie verdeeld is. En dat oprichten dier magazijnen omvat het bij contract of wel gedwongen in gebruik nemen of onteigenen der percelen, die daarvoor zijn aangewezen, het aanbrengen van betimmeringen enz., tot inrichting der magazijnen, het beschikbaar stellen van vervoermiddelen tot den aanvoer van nieuwe behoeften in de versterkte plaatsen, en eindelijk het aanvoeren tot vulling dier magazijnen, in de eerste plaats uit de streek in de onmiddellijke nabijheid en voorts door toezending uit het centraal magazijn. Om al dat werk te leiden is alléén een persoon noodig, ook al wordt hij geholpen door de verplegings-officieren, die voor de groepen in de linie zijn aangewezen, die bovendien in die dagen hun handen vol hebben met allerlei andere zorgen, in hunne betrekking van kwartiermeester.

En keeren we ons nu eens naar den intendant in de stelling van Amsterdam als hij spoedig in het geval komt om die stelling met zijn veertig gemeenten te moeten approviandeeren.

We willen u eens eenige cijfers noemen om eenig denkbeeld te geven van de fabelachtige hoeveelheden, die dan benoodigd zijn, loopende over een 70tal artikelen.

25.000.000	kilogram	vleesch (vertegenwoordigd door runderen),
71.000.000	»	brood,
1.800.000	liter	aardappelen,
1.600.000	»	granwe erwten,
1.300.000	»	andere peulvruchten,
2.000.000	kilogr.	gort,
17.000.000	»	rijst,
2.500.000	»	koffie,
3.500.000	»	zout, enz.

Die getallen zijn door ons berekend naar eene sterkte en een tijdvak als door de meesten voor dat approvisionnement wordt aangenomen. Ze zijn dus zeer globaal en dienen ook slechts tot een overzicht. We willen niet verder ingaan op hetgeen de intendance later nog te verrichten heeft, we bepalen ons tot het eerste stadium.

In dat eerste stadium is nog veel meer te doen, ook de aanvullings- en reservetroepen, schutterijen en vrijwillige korpsen, die nog niet bij het veldleger of bij de bezettingstroepen zijn ingedeeld, moeten zooveel mogelijk door die intendanten worden verzorgd. En onder al die bedrijven nog de voorziening in de behoefte aan fondsen en het afgeven van mandaten of betaalbaarstellingen voor gedane leveringen, enz. Als men daarbij bedenkt, dat er een tijd komen zal, dat de intendanten personen zijn, die nimmer te voren in vredestijd die voorzieningen hebben getroffen, dan verzekeren wij u, dat de vervulling van dit belangrijk onderdeel van zijn werkring hem belemmering genoeg in den weg kan leggen om het overige van zijn taak tijdig te verrichten. Dit gebrek van den tegenwoordigen werkring der intendance schijnt ons grooter toe, dan dat mettertijd het hoofd van het dienstvak der militaire administratie moet groeien uit hen, die geheel buiten de korpsadministratie staan, immers dit is eene vredes-aangelegenheid, die zich vooreerst niet zal voordoen, en waaraan nog wel eene reorganisatie zal vooraf gaan.

Waarheen met al die te verzamelen verplegingsbehoeften? Natuurlijk in de eerste plaats daarheen, waar ze al dadelijk benoodigd zijn, of zeer spoedig behoefte zal ontstaan, terwijl voor een zekeren bepaalden tijd het noodige in centrale en andere magazijnen zal worden opgelegd.

Waar die centrale magazijnen gevestigd zullen worden, we noemden die plaatsen reeds. *Gevestigd zullen worden?* Ook dat nog, terwijl men bezig is de levensmiddelen te verzamelen, en dat op zichzelf reeds een verbazend werk is, waarvoor dezelfde personen, die we al zooveel op de schouders hebben zien leggen, aansprakelijk worden gesteld.

Hetgeen met betrekking tot dat onderwerp in vreedstijd kan worden voorbereid, is geschied. Niet alleen zijn de gebouwen tot magazijnen te bestemmen aangewezen, maar tevens zijn memoriën opgemaakt waaruit blijkt, wat aan die gebouwen moet worden gedaan om ze tot magazijn in te richten, welke soort en hoeveelheden van artikelen daarin zullen worden opgelegd, hoedanig dat dient te geschieden, welk personeel en werkvolk benoodigd is, de instructiën daarvoor, de wijze van aanvoer en verzending, het beheer, in één woord alles wat den goeden gang van zaken kan bevorderen is uitmuntend geregeld. Maar... ook hier weer dat vreeselijke *maar*. De gebouwen zijn niet terstond beschikbaar, ze staan natuurlijk niet ledig en wat Woerden betreft, zal het beschikbaar komen zeer zeker de eerste dagen van mobilisatie in beslag nemen. Voegen we daarbij, dat het hoofdpersonnel, als directeuren, magazijnmeesters, enz., nog benoemd moet worden, dat dan voor 't eerst zijne instructiën moet hooren, die nit den aard der zaak veelomvattend zijn, dan zal het ons wel wat benauwd om 't hart worden, dat zooveel onder de leiding van denzelfden persoon tot stand moet komen. De *weinige* bladzijden, die wij omsloegen en die slechts in hoofdtrekken eene beschrijving geven van den werkring der intendanten in de verdedigingstellingen in de eerste dagen der mobilisatie van het Leger, wijzen op veel, *te veel* werk en verantwoordelijkheid, waarbij verwarring niet kan uitblijven. Men kan evengoed één eskadron huzaren naar de grenzen zenden om den vijand te keeren, als om zooveel te

gelijktijd aan één persoon op te dragen, verrichtingen bovendien, waar hij tot dusver geheel vreemd aan was. Voegen wij bij dat alles nog den stortvloed van bevelen, brieven, enz., waaraan men kan zijn blootgesteld, dan zal men van bijzondere kalme natuur en bezadigd karakter dienen te zijn, om de helderheid van hoofd te behouden, die dan zoo in hooge mate vereischt wordt.

In weerwil van dat alles heeft men bij de jongste reorganisatie van het dienstvak, die intendanten van steun beroofd, door hen ieder één van de twee kapiteins-intendanten, die hen waren toegevoegd, af te nemen. Het korps der intendanten is bovendien zoodanig gedecimeerd, dat vooreerst aan het terugbekomen van dien steun niet meer te denken valt. Wel worden hoogstens een zestal luitenanten bij het dienstvak gedetacheerd, maar die zijn, voor zoover beschikbaar, in de eerste plaats bestemd om op te treden in de overige verdedigingstellingen des lands. Aan het niet beschikbaar zijn is in zoover gedacht, dat alsdan hun dienst door kapiteins-intendanten, niet bij de divisien ingedeeld, moet worden verricht, weshalve dus voor de intendanten, wier werkkring we beschreven, de kans bestaat, dat hun in de uitoefening van hun dienst alle steun ontvalt.

We vragen ons af, zouden wij soms wat zwaartillend zijn, of zou met het ontnemen van dien steun een andere verdeling van arbeid in nitzicht zijn, aan welk voornemen, door de vele andere werkzaamheden van het oogenblik, nog geen gevolg is kunnen worden gegeven?

Wat kunnen wij ons voorstellen van een dergelijke verdeling van arbeid? We willen eens beproeven of wij dit in hoofdtrekken tot stand kunnen brengen, we geven haar gaarne voor beter.

De intendanten in de verdedigingsliniën en stellingen of als zoodanig fungeerenden, worden belast uitsluitend met de approviandeering van die liniën en stellingen. Die approviandeering zou moeten omvatten :

1°, het opleggen van de noodvoorraden in de versterkte plaatsen; de behoeften zooveel mogelijk te verzamelen in de streek, waar de versterkte plaatsen gelegen zijn, aan de zijde

des vijands, uitgezonderd voor de stelling van Amsterdam, waarvoor men trachten moet alles van buiten de stelling bijeen te brengen, natuurlijk met inachtneming van te blijven buiten het gebied, dat onder het bereik ligt van eene andere verdedigingstelling ;

2^e, het aanschaffen en doen toezenden van de benoodigde verplegingsbehoeften en voorwerpen, andere dan mondbehoeften voor de versterkte plaatsen, waarvan de voorziening volgens de verplegings-memoriën bij mobilisatie moet geschieden ;

3^e, het verrichten van al hetgeen noodig is om de gebouwen en getimmerten ter beschikking te krijgen, die men tot magazijnen wenscht te bestemmen in de groepen van forten en sectoren, waarin de linie of stelling verdeeld is ;

4^e, het inrichten dier gebouwen tot magazijnen ;

5^e, het in dienst stellen van personeel in de magazijnen, bomvrije bakkerijen, enz., en het daaraan geven van de noodige instructiën ;

6^e, het vullen van die magazijnen, voor de behoefte van het getal dagen, dat daarvoor in de memorie van verpleging is aangewezen en waarvan de bestemming is de geregelde toezending van het noodige en vervanging van het verbruikte in de versterkte plaatsen te verzekeren. Ook deze behoeften zooveel mogelijk bijeen te brengen op de wijze als van de noodvoorraden is gezegd ;

7^e, het ter beschikking stellen van vaar- en voertuigen met het daarbij behoorend personeel, tot het doen aanvoeren van de behoeften uit die magazijnen naar de versterkte plaatsen, en het regelen dier transporten, een en ander overeenkomstig de aanwijzingen deswege in de memoriën van verpleging ;

8^e, het verrichten van al hetgeen noodig is tot het verkrijgen der gebouwen voor centraal magazijn bestemd, het inrichten daarvan tot magazijnen, het in dienst stellen van het daarbij behoorend personeel, het geven daaraan van instructiën ;

9^e, het regelen van het vervoer van de benoodigdheden naar de verbruiksmagazijnen in de stelling of linie ;

10^e, het in ontvangst nemen van alles wat voor het centraal

magazijn wordt geleverd of toegezonden, met de daaraan verbonden keuringen ;

11°, het betaalbaar stellen van het verschuldigde voor gedane leveringen ;

12°, al hetgeen waar we op het oogenblik niet aan denken, om het dozijntje vol te maken.

Natuurlijk kan dat alles niet door den persoon des intendants worden verricht, hij draagt alléén de leiding en verantwoordelijkheid, hij moet voor de verschillende onderdeelen van den dienst zijne hulpen hebben, had hij die niet, dan zouden wij ons zeer zeker aan de opmerking blootstellen : »maar het is nog te veel." En dan boven dat alles nog de bureeldienst en het ten allen tijde beschikbaar zijn voor den commandant van de linie of stelling !

Wij hebben de verrichtingen voor allen gelijk opgesomd, maar het spreekt van zelf, dat de meer of mindere snelheid van ageeren in de een of andere stelling afhankelijk is van de richting waarin de vijand verwacht wordt, en wat de stelling van Amsterdam betreft, dat de genoemde verrichtingen, vergeleken bij die in het verdere verloop der approviandeering, slechts een schijntje zijn. We willen daarop niet ingaan, omdat we dan zouden vervallen in onderwerpen, die van vertrouwewijken aard zijn.

Over welke hulpen kunnen wij op het oogenblik beschikken ? Over één kapitein-intendant, als hij ten minste niet moet invallen voor een gedetacheerd luitenant, die nog aan het compleet zou kunnen ontbreken, en — over de luitenants-kwartiermeester, verplegings-officieren in de groepen of sectoren in de linie of stelling.

Na het door ons ontheffen van den intendant van zijne tegenwoordige verplichting van samenbrengen van levensmiddelen voor het centraal magazijn, en wat de stelling van Amsterdam betreft van het samenbrengen van levensmiddelen voor het geval van insluiting, en van de voorziening in de behoefte aan fondsen, kunnen wij er met die hulp niet eens komen, althans als we eenige zekerheid willen hebben dat de zaken goed zullen marcheerén. Wij meenen, dat één lid der

intendance ten bureele beschikbaar moet zijn, dat één, eigenlijk liever twee, over die lange N. H. W., waar zulks noodig is, en dat zal zeer zeker het geval zijn, moet kunnen ingrijpen en helpen in de werkzaamheden der verplegings-officieren, die voor hen ongewoon zijn, en één voor het beschikbaar krijgen der gebouwen en stallen en het gadeslaan van het inrichten daarvan tot centraal magazijn, met den aankleve van dien, en de keuringen van hetgeen daarin afgeleverd wordt.

Bovendien dient het personeel, ook het hogere, als directeurs en magazijnmeesters in vrede-tijd aangewezen te zijn en deze reeds onder de bevelen van den intendant te worden gesteld om zijne instructiën te hooren en zich voor zijne taak voor te bereiden en zooveel mogelijk te bekwaren, waartoe hen bij wijze van vergoeding voor reiskosten een zeker betrekkelijk klein jaarlijksch inkomen zou moeten worden verzekerd.

De voorziening in de behoefte aan fondsen, zouden we als op vredesvoet willen doen voortzetten, nl. door de zorg van den hoofdofficier belast met de mandateeringen. Het kan geen bezwaar zijn, dat zijne mandaten de troepen in ingesloten stellingen niet kunnen bereiken, immers tot het approvisionnement daarvan behoort ook de oplaag van het noodige geld, en wat *Amsterdam* betreft, zullen de rijkskassen, evenals zoovele andere zaken, wel binnen de stelling zijn gebracht, van welk oogenblik af de voorziening van de troepen-kassen door den intendant in de stelling kan geschieden, tenzij ook de gewone mandateur zich daar ophoudt. De leiding van het samenbrengen van de behoeften, die in de Centrale magazijnen moeten worden opgelegd en die, voor de approviandeering van de stelling van *Amsterdam* bestemd, zouden we wenschen aan den hoofdintendant te zien opgedragen, hij bezit of kan althans in zijn bureel bezitten afschriften van alles wat de voorbereiding omtrent de verpleging in oorlogstijd betreft en kan dus weten waar en hoeveel moet worden aangevoerd.

Aan die wijze van doen zijn de volgende voordeelen verbonden.

- 1°. de hoofdintendant kan zich door zooveel hulpen ter zijde laten staan, als hij goedvindt;

- 2°. hij is volkomen op de hoogte of en in hoever het allervoornaamste van het verplegingswerk goed en vlot van de hand gaat;
- 3°. hij kan bij bijzondere voorvallen terstond het welnemen van het hoofdbestuur vragen;
- 4°. doordien het aanschaffen door één lastgever plaats heeft, kunnen waarschijnlijk minder hoge prijzen bedongen worden. Hoe meer opkoopters en op hoe meer punten tegelijk wordt opgekocht, zooveel te meer treedt de quaestie van vraag en aanbod op den voorgrond;
- 5°. doordien thans bepaald is uit welke streek van 't land iedere intendant het benoodigde moet betrekken, is hij min of meer aan banden gelegd. Hij zon bij onoordeelkundige opvolging van dat voorschrift naar bewijs van oorsprong moeten vragen. Ook is voorgeschreven dat hetgeen voor *Woerden* en *Dordrecht* meer kan worden verzameld dan noodig is, voor *Amsterdam* bestemd moet worden. Een en ander komt dan te vervallen, de toewijzingen kunnen rechtstreeks geschieden.

Ter zake van dit herinneren w' ons een gesprek met een vroegeren collega. Waag het niet om op mijn terrein te komen hoor! Gevaar dus voor een oorlog onder de intendanten.

- 6°. hij heeft geen tijd om te agiteeren en door te veel bevelen, de overige intendanten in de suelle uitvoering hunner verrichtingen te storen.

Wat w' ook al zouden winnen in verdeling van arbeid, we moeten alles aangrijpen om *zekerheid* te erlangen, dat we in 't ergste geval van mobilisatie, d. i. wanneer ons wellicht enkele dagen gegeven zijn, tijdig met het approvisionnement gereed zijn. Alles, wat strekken kan om de zaak te bespoedigen, moet in praktijk worden gebracht. Voor zoover dit bestaat in voorbereiding in vreedstijd, waarin de werkkring van den intendant thans hoofdzakelijk opgaat, gelooven we dat niet meer kan worden gedaan. Maar, hier hebben we weer dat vreeselijke *maar*, *de uitvoering*, onthoudt men daaraan de middelen, och dan kan men de voorbereiding ook wel achter-

wege laten, die dan alleen slechts kan dienen om de leden van het korpsje der intendanten wanhopend te maken.

Onder hetgeen tot bevordering van spoed kan strekken, behoort o. a. het beschikbaar hebben van betaalmiddel, en vooral het goed gebruik maken daarvan. Op het vertrouwen, waar we niet in verwend zijn, zal het toch menigmaal moeten aankomen.

Stel, we laten ons dienen door mannen uit den handelstand. Ze moeten gauw en veel opkopen, maar ze hebben natuurlijk niet zooveel geld om voor te schieten. De bank, waarbij ze in den regel krediet hebben, is niet geneigd hen zooveel te geven, want er is oorlog ophanden. Geeft men in gewone omstandigheden zooveel men maar vraagt, als het levering aan den Staat betreft, thans zal dat niet het geval zijn, het vertrouwen is geschokt. Zal de Staat wel aan zijne verplichtingen voldoen, vraagt men zich af. Wij moeten hen dus geld ter hand stellen of minstens genomen terstond het geleverde voldoen, en veel ook, want we weten toch, dat dit de hefboom is om tijdig gereed te zijn. Komt men niet met geld in de hand en doet men dat van over de grenzen wel, dan zullen we veel begeerlijks voor den vijand zien heengaan.

Of moeten we wachten tot de uitvoer verboden is? Dat toch vooral niet, men zal dat van over de grenzen zeer zeker niet doen. Dat wij niet wachten tot we in oorlogsgevaar verkeeren, maar beginnen we *als er gevaar voor dat geraar dreigt!* dan toch behoeven w' ons niet ongerust te maken over afsnijding van het groote verkeer, dan behoeven we niet meer in allerlei beschouwingen te treden over blokkade, die ons toevoer van de zeezijde zou kunnen beletten, enz.

Maar, vraagt ge, zouden we dan niet te veel opzien baren, zouden we den reus niet gramstorig maken?

Wat het eerste betreft, dat zal veel afhangen van de wijze, waarop het uitgevoerd wordt. Wanneer wij niet zelf aan dat opkopen deelnemen, hetgeen toch opzien zou baren, maar eenvoudig door vertrouwbare kooplieden, zoowel binnen'slands als bij buitenlandsche huizen, die operatiën als voor hunne rekening laten tot stand brengen, wanneer we bovendien de pers verzoeken in geen berichten of beschouwingen daaromtrent te

treden, dan zal de kans van openbaarheid over de grenzen zeer worden verkleind.

Maar zal men zeggen, als die kooplieden inslagen doen van zulk een omvang, dan zal dat, althans bij de buitenlandsche huizen, vermoedens doen rijzen, die niet onbesproken blijven. Bedenken we daarbij evenwel, dat de wakkere handelstand, in uitzicht hebbende, dat er veel kans bestaat eerstdaags belangrijke leveranciën te kunnen doen, toch wel zal zorgen, dat zij groote voorraden ter beschikking krijgt, hetgeen ons ten slotte ook wel ten goede zou komen, maar tot fabelachtige prijzen, hetgeen waarlijk niet gering is te schatten bij de eminente uitgaven, die moeten worden gedaan. Zij, die in geval van nood zouden uitroepen: »koop maar tot elken prijs," zouden na het einde der geschiedenis de eersten zijn om u deswege ter verantwoording te roepen. En wat den reus betreft, kan hij het ons euvel duiden, dat wij ons wapenen, die kleine man tegenover hem? Zouden wij het, als we geen voldoende getal geweren hadden, om die reden tot op het laatste oogenblik met de aanschaffing laten aankomen?

Wat ook nog een zaak van veel belang is, dat we moeten zorgen voor te groote opeenhooping en daardoor verwarring en oponthoud, bij de approviandeering van Amsterdam. Daarom zouden we gaarne aan de centraal-magazijnen te Woerden (liever Rotterdam) en Dordrecht een ander karakter zien gegeven.

We zouden die willen beschouwen als voorloopige stapelplaatsen van hetgeen voor de stelling van Amsterdam wordt aangevoerd, zoodat de aflevering zou kunnen geschieden te Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht, welke plaatsen zich daartoe uitmuntend leenen. Tevens zouden de beide laatstgenoemde als hoofdverbruiksmagazijnen kunnen worden aangemerkt, om daaruit in stede van voor een bepaalden tijd, zooals thans het denkbeeld is, verstrekkingen te laten doen zoo lang dat gevorderd wordt. In verband met den loop der gebeurtenissen kunnen de overschotten, die uit den aard der zaak belangrijk kunnen zijn, tijdig naar Amsterdam worden vervoerd.

Uit hetgeen wij u deden hooren, is af te leiden, dat bij spreker

de zaak der approviandeering bij mobilisatie van het Leger zeer zwaar weegt. Hij is overtuigd, dat dit bij n niet minder het geval is; hij behoeft zich slechts te herinneren, de prijsvraag die indertijd deze Vereeniging uitschreef omtrent dit onderwerp voor zooveel de stelling van Amsterdam betreft.

Het is evenwel natuurlijk, dat het in de eerste plaats op den weg ligt van een militairen intendant, zij het dan ook maar een gewezen, om aan dat onderwerp bijzonder zijne aandacht te schenken, even als hij het niet in zijn hoofd zal krijgen om bijv. na te gaan of de inundatiën wel tijdig gesteld zullen zijn, waarop met zooveel zorg is ingegaan door hen, die zulks speciaal aangaat.

Noemen wij altijd het water onzen bondgenoot, al hebben we dikwijls over zijne vijandschap te klagen gehad, en trachten we dan ook *zekerheid* te erlangen, dat hij, als 't noodig is, tijdig op zijn post zal zijn, om sterk als hij is, met ons een machtigen vijand het indringen in het hart des lands krachtig tegen te gaan, wij komen thans op, voor een niet minder machtigen tweeden bondgenoot, die evenwel niet zoo mild is in zijne beschikbaarstelling, die zijne diensten slechts leent, als we gelegenheid hebben hem met veel inspanning en kosten aan ons te verbinden.

Water, stelling en proviand vormen eene drie-eenheid, waarvan de een den ander niet kan ontberen en die dan ook evenveel belangstelling verdienen, voor ieder van welke we *zekerheid* moeten hebben, dat z' ons in de ure des gevaars ter zijde zullen staan, waaromtrent geen vraagstukken of quaestiën mogen bestaan, en als z' er zijn, zoo spoedig mogelijk tot oplossing moeten worden gebracht.

Is het zoóver gekomen dat onze bolwerken kunnen zeggen, tot hiertoe en niet verder, dan is het die tweede bondgenoot, die ons staande houdt, wanneer men ons door langdurige insluiting of door uithongering tot de overgave tracht te dwingen. Daartegen te worstelen en te strijden zal ons klein volk groot maken in de oogen van een anderen reus, die niet dulden zal, dat de eerste ons verslinde.

Ten slotte deze vraag :

»Als de approviandeering in geval eener mobilisatie, waarbij de mogelijkheid wordt voorzien van insluiting van de stelling van *Amsterdam*, zóóveel gewicht in de schaal legt, wanneer dus op zeker moment die stelling eigenlijk geheel Nederland is, alwaar zich nog maar alléén onze drickleur ontrolt, en dus ook de geheele Regeering daar gevestigd is, — of het dan onnatuurlijk zou zijn, dat die voorbereiding voor de deswege te nemen maatregelen, niet wordt overgelaten aan enkele personen in het Leger, noch aan den Minister van Oorlog, maar aan de geheele Regeering.

Niet alleen de drinkwater-quaestie, een onderdeel van het hier besproken onderwerp wekke de belangstelling van onze Volksvertegenwoordiging op, omdat daarvoor beschikbaarstelling van gelden werd gevraagd, maar het onderwerp in zijn geheel omvang, omdat het betreft: »het voortdurend bestaan van het Vaderland”. Dit komt meer rationeel voor dan tevredenheidsbetuigingen over het tot stand komen van een nieuw lichaam tot het controleeren van de administratie der korpsen van het Leger, waaraan door vermindering van het personeel der intendantie, zulk een groot offer is gebracht.

Vangen we thans (na de pauze) aan, met het tweede onderwerp :

De voeding van den Nederlandschen Soldaat bij garnizoensverpleging, gezien uit het oogpunt van menschlievendheid.

Het meerendeel der soldaten is tot die positie geroepen door het lot.

We kunnen echter niet zeggen, dat het soldaat zijn is een lot uit de loterij, 't is voor de meesten een opgelegde plicht, waarvan de vervulling een drukkende last genoemd wordt. Daarin zooveel mogelijk te gemoet te komen, is de plicht, die daar tegenover staat. Hoe meer we dat doen, hoe meer we tot

ons zullen trekken hen, die we gaarne in het leger hebben, maar zich tot de gelukkigen kunnen rekenen dien plicht af te koopen.

Daarover zijn we 't zeker allen eens, evenzeer als over het feit, dat er gaande weg voor den soldaat veel is gedaan. Ziet slechts de kazernen van den laatsten tijd, die lucht, dat licht, die verlichting, die reiniging, die recreatie, die cantines, enz., en van particuliere zijde, die Militaire thuizen.

Hoe waar ook, de opsomming van al die verbeteringen doet ons denken aan de goede zorgen voor de bevolking door Rijk of Gemeente, voor zoover betreft wegen, bestrating, verlichting, waterleiding, fœcaldiën-afvoer en andere zaken ter bevordering der hygiëne. Hoezeer te waardeeren door de bevolking, zal daarmede toch meer de gemeenschap, dan het particulier leven, de welvaart en het levensonderhoud gebaat zijn.

Onder de dingen, die den mensch in 't algemeen en dus ook den soldaat veel belang inboezemen, bekleedt zeker wel de eerste plaats *de voeding*. Wij weten dat van ons zelve niet waar? We willen niet spreken van festijnen, we denken hier niet aan de maaltijden, die in den regel het slot zijn van congressen en andere samenkomsten, noch aan genoodigde maaltijden, waarbij we als het buikje goed met spijs en drank gevuld is, overvloed van woorden hebben om vriendschap, trouw, aanhanke-lijkheid, enz., te verzekeren, we hebben slechts op het oog *eene behoorlijke voeding*, eene voeding, die ons in stand houdt, die ons in staat stelt onze levensstaak naar eisch te kunnen vervullen.

Dat wij dit onderwerp bespreken *uit het oogpunt van mensche-lievendheid* moge niet vreemd klinken als we bedenken, dat bij alle handelingen, die de verpleging van den soldaat betreffen, liefde tot den mensch, inzonderheid voor den soldaat, één der grondslagen daarvan moet uitmaken. We doen dat bovendien, omdat het herhaaldelijk uit een ander oogpunt is behandeld, o. a. om niet verder terug te gaan, in 1882, door den toenmaligen Eersten Luitenant der infanterie thans Majoor-intendant E. G. Winckel, die in de *Economist* van Juni van dat jaar, naar aanleiding van het artikel »Volksvoeding in Neder-

land" van den hoogleeraar dr. A. Majjer, deed uitkomen, hoe het algemeen volksbelang medebrenge, dat het voor de militairen gevolgd wordende voedingsstelsel gegrond zij op de algemeene regelen der voedingsleer, zooals deze zich naar het hedendaagsche standpunt der wetenschap heeft ontwikkeld, en aantoon, dat de voeding van den Nederlandschen soldaat ten aanzien van de hoeveelheid, den toets van een grondig onderzoek volledig kan doorstaan, en voor zooveel de voorwaarden van levering betreft, voor het gehalte der voedingsmiddelen op afdoende wijze is gezorgd.

Voorts is in deze vereeniging, op 27 October 1887, door dr. A. H. Pareau, leeraar aan de Krijgsschool te 's-Gravenhage, o. a. door proeven duidelijk gemaakt het onderscheid tusschen de woorden *voedingsmiddel* en *voedingsstof*, en is niteengezet wat men onder normaalcijsers voor de voeding verstaat, hoe men die verkregen heeft, welke ze zijn en dat zij inzonderheid tot haar recht komen bij groote vereenigingen van menschen, wier voeding door anderen wordt voorgeschreven, *en op wier smaak in het geheel niet of althans slechts in geringe mate kan worden gelet*, en dus ook voor ons leger niet kunnen worden gemist.

Bij het beschouwen van dit onderwerp uit het oogpunt van menschlievendheid, willen wij, met allen eerbied voor de wetenschap beproeven, of het niet mogelijk is, bij de voeding van den soldaat rekening te houden, niet alleen met die normaalcijsers, maar en vooral ook, binnen zekere grenzen van kosten, met den smaak van de verbruikers. We zullen daarbij in herinnering brengen hoe het met opzicht tot die voeding was, welke verbeteringen daarin mettertijd kwamen en welke tot dusver achterwege bleven, al risqueren we, dat deze lezing min of meer vergeleken kan worden bij een oudejaarsavondpreek, waarbij zoo terloops al het kwade uit het verledene opgehaald, het goede dankbaar erkend en voor de toekomst het betere wordt gevraagd.

Als inleiding wenschen we daaraan het navolgende te doen voorafgaan.

Instandhouding van het lichaam en het voortbrengen van

andere lichamen van zijne soort is eene door de politie der natuur den mensch en dieren opgelegde taak, die zij instinctmatig en gaarne vervullen.

Tot het vervullen der taak van instandhouding wordt vereischt, dat het lichaam tot zich neemt al datgene wat noodig is, om de geleden verliezen tengevolge van arbeid als anderszins aan te vullen. Die aanvulling is wat men noemt *voeding*, de daartoe aan te wenden middelen *voedingsmiddelen* (voedsel), of dewijl door de instandhouding van het lichaam, ook het leven onderhouden wordt, *levensmiddelen*.

De dieren van lagere orde dan de mensch voeden zich geheel instinctmatig. In den regel regeert bij hen de smaak om het voedsel tot zich te nemen wat zij behoeven; de politie der natuur zorgt voor het aanwezig zijn.

Onder hen is eene categorie, die slechts kan beschikken over hetgeen haar door den mensch wordt toegeworpen, hetzij om daarvoor te eeniger tijd zelf tot voedsel te strekken, of tot vermaak te dienen, of zekeren arbeid te verrichten, en waarbij dus het welbegrepen belang van den mensch vordert, dat gegeven wordt, wat tot bereiking van het doel het best is.

De mensch daarentegen bindt zich naarmate van den trap van beschaving aan zekere regelen. Hij zoekt naar de beste en minst kostbare manier om zich te voeden.

Eene heerlijkheid is het, dat het tot zich nemen van spijs en drank voor mensch en dier tevens een *levensgenot* kan zijn. Voor het onderscheid, gemaakt in levens- en genotsmiddelen, zouden wij daarom liever gebezigd zien, *noodzakelijke* en *niet noodzakelijke levensmiddelen*.

Ook onder de menschen is eene categorie, die zich in stand moet houden, door hetgeen haar verstrekt wordt. Wij bedoelen hen, die in liefdadigheids- en in strafinstellingen worden verpleegd, z.g. bedeeden, enz., wij bedoelen ook *den soldaat*, voor zoover hij nl. niet uit eigen middelen geheel of ten deele in zijne behoeften voorziet.

Bij de verstrekkingen aan eerstbedoelden, jongen of ouden van dagen, zieken, enz. die de kracht tot het verkrijgen van

levensmiddelen nog niet bezitten of die reeds geheel of ten deele hebben verloren, regeert in hoofdzaak de *menschlievendheid*, die de bronnen tot voorziening in den nood opent, zij het dan ook, dat het eigenbelang der menschheid ook medebrengt, om die hulpbehoevenden weder te doen terugkeeren in de categorie zelfverzorgers.

Waar menschlievendheid regeert, kan worden aangenomen, dat de overgenomen taak tot instandhouding van die tijdelijke invaliden goed wordt vervuld.

Bij de verzorging van hen, die zich in strafinstellingen ophouden en die bedeed worden, is de menschlievendheid wel niet uitgesloten, maar regeert het denkbeeld, de voeding als levensgenot binnen zeer enge grenzen te beperken, men wil geen misdaden en werkeloosheid aankweeken. Bij die categorie van menschen, die niets produceert en meestal door eigen schuld de opgelegde taak tot instandhouding van zichzelf niet kan volbrengen, op wier behoud dus geen prijs wordt gesteld, kan door het individu in billijkheid niet worden geëischt, dat bij vergelijk met anderen, ook voor hem de instandhouding tevens een levensgenot zij.

Hoe is het met *den soldaat* gesteld? Met het antwoord op deze vraag vangt eigenlijk eerst ons opstel aan. Met den soldaat, den man, die in de krachtigste opkomst van zijn leven, het prachtigst deel van de menschheid vertegenwoordigt, die zonder lichamelijke gebreken, onder regelmatigigen lichaamsbouw, aan de voornaamste voorwaarden voldoet om een langdurig leven te kunnen genieten. Dat schoone lichaam, dat kostbare leven dat zich gegeven heeft of door de wetten des Lands is gedwongen, om den Staat te dienen, niet alleen met zijn beste krachten, zooals van een staatsbeambte gevorderd wordt, maar met opoffering zoo noodig van dat lichaam, van dat leven.

Die man is met betrekking tot de menschheid, wat zijne voeding betreft, min of meer te vergelijken bij het dier, dat door den mensch verzorgd wordt, om daarvan te zijner tijd partij te kunnen trekken. Min of meer — want hoezeer het eigenbelang van den mensch vordert, ook het dier zoo goed mogelijk te voeden, om er naar rede daarvan ook zooveel mo-

gelijk partij van te kunnen trekken, we hebben hier te doen niet met een dier, maar met een *evenmens*, wien meer toekomt dan noodig is, om het leven te onderhouden, die ook recht heeft op de voeding, waarvan men kan zeggen, dat zij een *genot* is.

Bij de vervulling van de door den Staat overgenomen taak van instandhouding, regeeren dus *eigenbelang* en *menschlievendheid*.

Eigenbelang, in zóóver de soldaat is de handhaver en hersteller van rust en orde en de beschermmer van den eigendom, en *zal zijn* het levend werktuig des oorlogs, waarvan de aanwending over het al- of niet voortbestaan van den Staat beslist. Het eigenbelang brengt dus mede, dat werktuig in goeden staat te onderhouden.

Menschlievendheid in zóóver, dat men den landskinderen niet zou willen, niet zou kunnen onthouden, wat hun tot eene behoorlijke instandhouding toekomt, diezelfde landskinderen, die men, zoo sprak men bij de behandeling van de gewerenwet, niet weerloos voor den vijand wil brengen, door hun een goed geweer te onthouden, die landskinderen, die ook onze kinderen kunnen zijn! Zouden we niet gaarne willen zorgen, dat voor hen de instandhouding tevens zooveel mogelijk een levensgenot is?

Voor zoover het *eigenbelang* regeert, kunnen we bevestigen, dat aan de voeding van den soldaat gaandeweg meer zorg is besteed.

De hoeveelheid levensmiddelen is gebaseerd op de regelen der voedingsleer, er is eenige afwisseling in de spijzen, de levensmiddelen zijn aan keuring onderworpen, men bezit eigen broodbakkerijen, geeft uitbreiding aan de militaire slachterijen, en leest men de voorschriften op 't stuk van de voeding bij het Leger, men verkrijgt den indruk, dat niemand beter en met meer waarborg tegen vervalsching en vergiftiging wordt gevoed dan de soldaat. In weerwil van dat alles, behoort het zijn buiten de menage, onder de *voorrechten*, die het Militair Bestuur aan zekere categorie van miliciens toekent.

Van *menschlievendheid* getuigt alléén de stokvischdag en de

daarop betrekkelijke orders. We schijnen voor dien éénen dag des jaars zelfs eenige teedere zorg voor den soldaat te hebben gehad.

Noemden wij zooeven den soldaat het levend oorlogswerktuig, onwillekeurig doet dit ons, met opzicht tot zijne voeding, denken aan eene stoommachine, die, om de beweegkracht te onderhouden, steeds en zonder afwisseling met brandstoffen en water wordt gevoed.

De soldaat is, zoo zeiden we, met betrekking tot den mensch gelijk te stellen aan het dier met betrekking tot de overige dieren, waarbij het levensonderhoud slechts dienen moet tot bereiking van het doel, dat men zich daarmede voorstelt.

Is hierin, aldus voorgesteld, geene overdrijving, hooren we vragen. Zijn er in de laatste jaren geen stappen te zien in de richting om den soldaat, wat zijne voeding betreft, voor iets meer aan te zien dan voor een werktuig? Zeer zeker en meer bepaald wat de *toediening* der spijsen betreft. Hierin is veel verbetering waar te nemen. Het ging evenwel niet uit van de Staatszorg, speciaal van het Militair Bestuur, maar van de bijzondere zorg van sommige officieren, die met prijzenswaardige toewijding, met de beschikbare geldelijke middelen, het zoóver wisten te sturen, dat de soldaat evenals de miuste man in de maatschappij o. a. zijne spijs van een bord kan nuttigen.

Wat voor bijzondere zorg van een Commandeerend officier met opzicht tot de *bereiding* der spijs pleitte, is hetgeen bij eene inspectie over de militaire bakkerij te *Harderwijk* aan het licht kwam, nl. dat het vleesch voor het Koloniaal werfdepot in den vorm van rollade gebraden werd in den oven, waarin het brood gebakken was, onder aanwending van de warmte, die na de broodbereiding nog beschikbaar bleef, en die anders toch verloren gaat.

Ook van andere kleine troepen-afdeelingen is het bekend, dat den soldaat gebraden vleesch werd opgedischt, als de middelen dat maar eenigszins toelieten.

Eene verbetering van beteekenis, die uitging van officieren, met een ijver alsof het uitsluitend hun eigen belang gold, was het oprichten van slachterijen ten dienste van het korps, waar-

toe zij behoorden. Wat het Militair Bestuur achterwege liet, daartoe werd in den boezem van het leger het initiatief genomen. De ondervinding op het stuk van vleesch-levering was te rijk aan ervaring van allerlei bedrog, zoowel wat de quantiteit als de qualiteit betrof, dat men niet aarzelde zelf de hand aan den ploeg te slaan.

De toenmalige Minister van Oorlog DEN BEER POORTUGAEL was niet blind voor die fingerwijzing. Hij zond een kapitein-intendant naar 's-Hertogenbosch om de werking van de aldaar gevestigde korps-slachterij na te gaan, waarvan het gevolg was dat, om te beginnen, een militaire slachterij te 's-Gravenhage voor het geheele garnizoen zou worden opgericht, in hetzelfde gebouw, dat jaren daarna tot dat doel werd aangewezen, want hoezeer, door het aftreden van genoemden Minister, aan zijn voornemen geen gevolg kon worden gegeven, de zoo even bedoelde rijke ervaringen werden steeds rijker, zoodat niet langer weerstand kon worden geboden en eindelijk die slachterij tot stand kwam, evenals te Utrecht en te Breda.

De door het militair Hoofdbestuur aangebrachte ingrijpende verandering in de voeding van den soldaat dateert van het jaar 1880, toen een geheel nieuw voorschrift omtrent dit onderwerp werd uitgevaardigd.

De verbeteringen bepaalden zich echter in hoofdzaak tot het vaststellen van de hoeveelheden van allerlei aard, die met en ook niet met de voeding van den man in betrekking staan, die ten laste der menage konden worden verrekend, zoomede van de dagelijkse maaltijden, die in de verschillende jaargetijden daarnit konden worden samengesteld. Hieromtrent zou dus, hetgeen tot nog toe niet het geval was, bij de verschillende korpsen van het Leger gelijkheid bestaan, waardoor men tevens een meer zuiveren grondslag zou verkrijgen voor den in rekening te brengen z. g. bijslag op de soldij tot tegemoetkoming in de uitgaven der menage, tot verzekering van een minimum zakgeld; de Commandeerende officieren zouden zich voortaan met dit onderwerp niet meer hebben in te laten.

In ieder garnizoen werd een Voedingscommissie ingesteld, samengesteld uit officieren van verschillende wapenkorpsen, die

zich geplaatst zag tusschen den hoofd-intendant en de Commandeerende officieren, en o.a. belast werd met de aanschaffing van zekere bij het voorschrift genoemde artikelen, de bewaring van levensmiddelen, die in een garnizoensmagazijn worden opgelegd, de keuring van ter plaatse geleverde artikelen, enz.

De hoofd-intendant werd belast met de aanschaffing van de voornaamste levensbehoeften voor het geheele Leger, en de keuring daarvan had plaats door eene Commissie bestaande uit een hoofdofficier van een der korpsen van het Leger en twee kapiteins-intendanten.

Er was dus geheel gebroken met het oude stelsel van aanschaffing, toezicht en ingrijpen van Commandeerende officieren, want al werd ook het menage-beheer en daarmede de bijslag op de soldij behouden, dit zijn niets meer dan onderwerpen van administratieven aard, eveneens als dit het geval is met hetgeen we korthedshalve »*Rijksvoeding*» noemen; *niet* in de wijze waarop het Rijk de kosten der voeding van den soldaat draagt, ligt het stelsel, dit is slechts een bijzaak. Het voorschrift van 1880 kan beschouwd worden als het ezelsbrugje om te komen tot de voeding rechtstreeks van Rijkswegen, zij het dan ook, nu we weldra die wijze van doen zullen zien aanvangen, dat sedert een lange brug achter ons ligt, waarover menige ezel is kunnen gaan.

Uit dat voorschrift blijkt echter niet van verbetering in dien zin, dat de soldaat een smakelijker voeding zou ontvangen, waar het zoozeer op aankomt, zijn persoonlijk belang werd er slechts een weinig als gevolg bij betrokken, en dan nog maar in zóóver als aangenomen mag worden, dat de toen voorgeschreven uniformvoeding in alle opzichten de voorkeur verdiende boven die, door sommige Commandeerende officieren voorgeschreven. Het belang van den man trad niet op den voorgrond, van den grondslag »liefde voor den soldaat als mensch» geen spoor te vinden. Zelfs het zoo goed gegeven voorbeeld door het oprichten van eigen slachterij werd niet gevolgd, het bestaan van de aanwezige werd slechts officieel erkend.

Maar, kan men zeggen, is er geen overdrijving in om deze

aangelegenheid zoo hoofdzakelijk te beschouwen nit het oogpunt van menschlievendheid? Wij gelooven het niet, want de veeding van den soldaat is, voor zoover we hem als een werktuig beschouwen, goed. Wij pleiten hier alleen voor zijn levensgenot.

Gaan we te ver, eten en drinken een genot te noemen? We denken hierbij anderen als ons zelve. Wij vragen niet bij onze dagelijksche voeding hoeveel eiwitstoffen, vetten, koolhydraten, enz., onze maag zullen bereiken, wij rekenen ons menu niet na, of ons verlies aan stoffen wel precies ook dagelijks wordt aangevuld. Wij vragen in den regel is de hoeveelheid voedsel voldoende tot bevrediging van onzen lokalen honger, en vooral, is het goed toebeleid.

Het *voldoende* is hetgeen de machine krijgt, het *smakelijke* is hetgeen de mensch tot instandhouding behoeft en tevens *levensgenot* aanbrengt. Dat is hetgeen wij ook den soldaat gunnen. Wij zouden ook hem zoo gaarne met verlangen zien hunkeren naar het etens-uur, om onder het genot van eenvoudige, maar goed en bij afwisseling toebeide spijzen, de vermoeienissen van den dag te vergeten en nieuwe inspanning met ijver te gemoet te zien. We zullen dan dien man of jongeling voor ons zien staan niet alleen, zooals we zoo even zeiden, met een schoon gevormd lichaam, maar ook met een opgewekten geest, fier en vroolijk, onmisbare eigenschappen bij een troep tot het doen van ondernemingen en het verrichten van grootsche daden.

Wat hebben we met opzicht tot de opgewektheid bij een troep bij de groote manoeuvres kunnen waarnemen? Vraag eens of de in hoeveelheid zeer voldoende en juist toegemeten voedingsstoffen, die ten laste van de menage worden verstrekt, verkozen worden boven inkwartiering met voeding? In die omstandigheden wordt op enkele uitzondering na, bij den eenvoudigen waard behoorlijk toebeid eten verschaft. De soldaat verlaat zijn kwartier vroolijk en opgeruimd, hij ziet er niet tegen op groote marschen te maken, hij zingt lustig zijne liederen, hij heeft gegeten als een burgerman, en teruggekeerd in zijn garnizoen, denkt hij nog dikwijls als hij achter zijn groote,

bloemige, soms wel wat harde zaaiers zit, aan die heerlijke politiekjes gedurende de manoeuvres.

Eigenaardig is het verschil tusschen den officier en den soldaat, in zoover de laatste in den regel bij de oefeningen op groote schaal, bij vergelijk van zijne voeding in het garnizoen, in tegenstelling met den officier, van veel beter conditie is. Daargelaten dat de hoeveelheid voor den soldaat grooter is dan bij garnizoensverpleging, hetgeen bij de grootere krachtsinspanning, die gevorderd wordt, een vereischte is, ook de bereiding is dan beter voor zoover de man ingekwartierd is en bij het gebruik van verduurzaamde levensmiddelen, die door deskundigen en onder gestadig toezicht van de intendance worden toebercid. De officieren, welke met uitzondering van die bij de staven ingedeeld en van enkelen, die in hun kwartier als gast worden beschonwd, of voor rekening van den gastheer in een hotel worden verpleegd, zijn veelal minder goed verzorgd; zij getroosten zich dat gaarne, zij willen dat offer wel brengen aan de oefeningen. Voor den soldaat zal het moeilijker vallen, over al den tijd, dat ze onder de wapenen zijn, na aftrek van de manoeuvreerdagen, zich een minder smakelijken maaltijd te getroosten.

We gelooven niettemin, dat ook hij, wanneer hij overtuigd is van zijne goede verzorging in het garnizoen, het zich evenzeer zal getroosten, wanneer hij door onvoorziene omstandigheden zijn eten wat later krijgt, of wanneer bij sterken wind zijn potje wat aangebrand en zanderig is, en hij dus een schijntje van het leven te velde kan waarnemen.

Ook *eigenaardig* is het, dat we zoo gewoon aan het overigens zeer zeker goede van alles op tijd te doen, bij die oefeningen, voor het zeldzame geval dat het eten niet juist op tijd kan worden nitgedeeld, daarvan in den regel zooveel meer maken dan van de omstandigheid, dat het niet behoorlijk is toebercid, waar het toch in de eerste plaats op aankomt.

Onwillekeurig schiet ons het voorval te binnen bij een peloton Huzaren, dat bivakkeeren moest, eu waarbij geprutteld werd, dat de nitdeeling wat later geschiedde. Of het nu was om den verloren tijd in te halen, het geheele ration, behalve

het brood, waaronder ook gemalen koffie en suiker, werd in één pot op 't vuur gezet. Eet smakelijk! Soldaten zijn groote zorgelooze kinderen, waarbij overal en immer toezicht noodig is.

Maar laat dan werkelijk de toebereiding van de spijs voor den soldaat zooveel te wenschen over? Hoe menig officier van de week en hooger geplaatste proefden toch dat eten en keurden het goed; hoe menig soldaat antwoordde op de deswege gedane vragen »het eten is goed," ja, dat is waar. De officier evenwel keurde het goed in zóóver de bestaande middelen om het heter toe te bereiden ontbreken, en de soldaat, och, een groot kind als hij is, antwoordde schuchter en beducht voor verdere verklaringen, 't is goed. Trouwens naar onze meening moeten we nooit vragen of het goed is, maar wij moeten dat weten, van klachten moet bij goed toezicht, geen sprake kunnen zijn; die enkele ondervraagde spreekt toch ook slechts voor zich zelve, zonder de meening van zijne kameraden uit te drukken, gevallen zijn ons zelfs bekend, dat een ondervraagde na het vertrek van den officier, duchtig de les werd gelezen.

Over dit onderwerp sprekende, denken we onwillekeurig aan hetgeen zich een veertig jaar geleden voerde, toen een kapitein van politie in de keuken kwam om het eten te zien. Zijn alziend oog ontdekt, dat één der keteltjes een oor mist. *Bijkok*, hoe komt dat oor van dien ketel? Ja, kapitein Zwijg! Tot den *Kok*, hoe komt dat oor van dien ketel? Ja, ziet U, Zwijg! Zoo werd opvolgend den korporaal van planton, den menagemeeester, den sergeant van de week, den sergeant-majoor, en den adjudant-onderofficier, die intusschen opvolgend op het appel moesten komen, dezelfde vraag gedaan en bij het begin van het antwoord, het zwijgen opgelegd, nitgezonderd de adjudant-onderofficier, die gelegenheid gegeven werd om te zeggen, dat hij het niet wist. De kapitein krabde achter zijn eigen oor en ging heen, hij verzuimde intusschen naar het eten te zien.

Met dat verhaaltje willen we niets te kort doen aan den goeden ouden tijd. Toen hadden de officieren niet minder zorg

voor hunne soldaten. Die kapitein was een zonderling, en die zullen we wel altijd blijven aantreffen.

Gelukkig dat vóór den kapitein, de luitenant van den dag zich van zijn taak had gekweten. Deze treedt de keuken binnen. In orde! roept men, en de luitenant maakt van die orde gebruik, om den kok en zijne trawanten eens te bekijken, hij weet, dat reinheid bij de bereiding van spijsen een belangrijke factor is, niet alleen hunne kokskleeding, maar ook het lichaam, inzonderheid de handen, beziet hij; hij doet zich tot hetzelfde doel het keukengereedschap vertoonen, vergeet ook niet de potten en pannen en laat zijn blik over de geheele keuken gaan. Hij laat zich het in de ketels opgeschapte eten wijzen en overtuigt zich of het getal met de sterkte in de menage overeenkomt, ook hierbij ontgaat hem de reinheid der eetketeltjes niet. Hij vraagt naar het eten voor de wachten en arrestanten en overtuigt zich van de hoeveelheid en de hoedanigheid; daarbij ontgaat hem vooral de saus niet. Wetende dat de kok geneigd is den officieren bij het onderzoek in de keuken niet het slechtste voor te zetten, wacht hij met dat onderzoek tot de maaltijd is aangevangen. Hij begeeft zich naar één der chambrees gevolgd door den kok, die van bord, vork en lepel voorzien is; hij ziet wat ieder man voor zich heeft staan en bij één overtuigt hij zich, of de spijs in alle opzichten met de beschikbare middelen goed is toeberoid en of de warme maaltijd ook werkelijk warm is. Wee den kok, als hij in zijn bedrijf te kort is geschoten, daarin is hij zonder genade. Hij kent den soldaat, daarom vraagt hij niets, wel laat hij, op deze wijze, den man, dien hij 's morgens bij eene inspectie heeft moeten straffen, zien, hoe hij tevens voor hem zorgt. Na het vertrek van den luitenant kon men dan ook hooren: »de luitent is wel streng, maar hij zorgt toch ook goed voor ons.»

Niettemin ontving de luitenant, die zoo goed zorgde, van den kapitein eene betuiging van ontevredenheid, dat hij het oortje aan dien eetketel niet had gemist.

Dat wij dan maar doen als die luitenant, al zouden we voor twee oortjes eene tuchtiging ontrangen.

Om bevestiging te erlangen, dat de bereiding veel te wenschen overlaat, moeten w' eens letten op de hoeveelheden broodjes, die in de cantines gekocht worden, en op de spijzen, die naar de spoelington worden verwezen.

Professor C. Voit zeide ruim een jaar of veertien geleden in eene te Munchen gehouden vergadering van het »Deutsche Verein für öffentliche Gesundheitspflege»: Die Nahrungsmittel, von welchen die Soldaten leben, enthalten oft nur die Hälfte des zur Ernährung nöthigen Eiweisses. Dadurch sieht sich der Soldat genöthigt sich den Mangel mit eigenem Gelde zu ersetzen. Wie wenig er von der gemeinsamen Menage zu leben vermag, zeigt der grosse Absatz der Marketenderwaaren in den kasernen. Auch die ärmsten Eltern sehen sich gezwungen, sich einige Kreuzer vom Munde abzusparen, um ihren Sohn vor Hunger zu schützen.

Niet omdat de voedingsmiddelen voor onzen soldaat geen eiwitstoffen genoeg bevatten, maar omdat ze niet behoorlijk smakelijk zijn toebereid, waardoor ze ook minder verteerbaar zijn, is het ten deele nog waar, wat genoemde professor in dien tijd met betrekking tot de voeding van den Duitschen soldaat in het midden bracht.

Maar de soep dan, zoowel de groente- als de erwten-soep, zijn toch goed. Zij worden zoo hoog geroemd, ook dan nog wanneer de dienstplichtige in zijne haardstede is teruggekeerd. Die roem is evenwel zeer betrekkelijk, niemand zal beweren, dat die soep geroemd moet worden boven andere, die in de kleine huishouding bereid wordt, die roem geldt naast het brood, voor zoover het de eenige spijzen zijn, die goed zijn toebereid, en hierin ligt dan ook wel de reden dat de groente-soep gehandhaafd en door den soldaat gewenscht wordt, in weerwil van het ongewone dier kost op een nur van den dag, waarop in den regel geen soep genuttigd wordt. Hierin ligt juist eene vingerwijzing van de groote waarde van *goed toebereid* voedsel. Bij de soep, die men overal en dus ook in het Leger aantreft, is dit het eenige *voedings*middel, dat voor den soldaat ook een *genots*middel is.

Onwillekenrig herinneren w' ons den dag in 1874, toen bij

het binnenrukken van de vóór-detachementen in de legerplaats bij Milligen, ongeveer een 200 hoofden, na een vermoeienden marsch werden onthaald op een door het personeel van de ambulance gereed gemaakt zijnde groentesoep met dubbel ration rijst, waarbij vleesch en brood. Het voor hen verfoeielijke schillen van aardappelen behoefde nu niet plaats te hebben. Bovendien was de maaltijd goedkooper en liet dus meer zakgeld over.

We herinneren ons dat zoo, omdat we de daarvoor betoonde vreugde en dankbaarheid nooit kunnen vergeten.

Bij eene oefening in den vesting-oorlog in de Nieuwe Nederlandsche Waterlinie, werd door spreker in de behoefte aan brood voorzien, voor den verdediger uit de bakkerijen in de forten, terwijl het voor den aanvaller geleverd werd door een particulieren bakker aan de zijde des vijands buiten de linie gevestigd.

Deze gaf bij het einde der oefening te kennen, dat hij meer verdiend had bij den verdediger dan bij den aanvaller, omdat hij aan die verdedigers veel verkocht had van de soort brood, die hij den aanvaller moest leveren. Ze gooiden uw brood weg en aten het mijne, ofschoon, erkende hij zelf, uw brood in kwaliteit hooger stond dan het mijne. Wel een zeer sprekend feit voor de quaestie van afwisseling en smaak.

Van het brood, dat den soldaat verstrekt wordt, kan worden gezegd, dat het over 't algemeen in zijne samenstelling goed en zeer smakelijk is, zij het dan ook, dat op eene enkele uitzondering na, de werktuigen in de militaire bakkerijen ontbreken om het graan behoorlijk te zuiveren van stof en aanhangsels vóór dat het tot meel vermalen wordt. Aangenaam smakend is dat brood echter slechts hoogstens één dag, nadat het gebakken is, daarna wordt het meestal droog en kruimelig, hetgeen hoofdzakelijk veroorzaakt wordt door de buitenlandsche harde graansoorten, die door hunne betrekkelijk lage prijzen de inlandsche malsche granen bij de concurrentie hebben verdrongen.

Als het brood in handen van den soldaat komt, is het gewoonlijk minstens één dag oud, het is dan nog wel goed, maar niet lekker, men koopt liever brood in de cantine, al is het dikwijls van minder hoedanigheid.

Hierin is tegemoet te komen door de distributiën zoodanig te regelen, dat het voor een etmaal toekomend ration wordt uitgedeeld van het brood, dat 'smorgens van dien dag vóór 12 uur uit de bakkerij is ontvangen en in den daarbij aansluitenden nacht en vroegen morgenstond is gebakken.

Van nog veel slechter conditie is de troep, die het brood van elders moet ontvangen, het komt daardoor nog later in handen van den gebruiker, nadat het in kist of zak eene reis heeft gemaakt, en wanneer het tot vervoer, goed gebakken is, d. i. droger en met dikken korst, dan zal het minder smakelijke nog meer aan 't licht komen.

Uit dat oogpunt betreuren wij dan ook in hooge mate, van de in den laatsten tijd met opzicht tot de verpleging genomen maatregelen, het opheffen van militaire bakkerijen, hoe goed overigens uit anderen hoofde, omdat daardoor uitbreiding is gegeven aan de voorziening van brood door toezending van elders.

Het is hier niet misplaatst, er de aandacht op te vestigen, hoe weinig zorg soms bij den troep wordt besteed, zoowel bij het afhalen van de bakkerij, als bij het bewaren van het brood door en in de compagnie. Smijten en gooien met dat kostelijk voedsel, daarover loopen bij het laden, het in zakken laten staan of in gesloten kisten bewaren in vnnzige rustkamers, waarin voorwerpen van allerlei aard, waaronder soms vuile en euvel-riekende, zijn opgelegd.

Aldus wordt menigmaal gehandeld met het dagelijksch brood, waarvoor wij in het allervolmaaktste gebed als kind hebben leeren bidden en dat bij den mensch zóó hoog in de schatting staat, dat men zich pleegt nit te drukken: »ik heb mijn brood" om te kennen te geven, dat men in alle opzichten geen gebrek lijdt.

Bij 't gebruik van grauwe erwten, capucijners en bruine boonen wordt den soldaat een speksaus met azijn en peper voorgezet. Een uitmuntend eten als n.l. het spek goed is. In het jaargetijde waarin terecht dikwijls peulvruchten worden verschaft, is het immer en steeds speksaus met azijn en peper.

Hoe goed en smakelijk om dat van tijd tot tijd te genieten, maar hoe verschrikkelijk bij veelvuldig gebruik, vooral, wanneer er een bijzonder smaakje en luchtje aan 't spek is, zooals dat bij het Amerikaansche dikwijls het geval is?

Waar is bovendien de zoo zeer gewenschte afwisseling?

Zou men meenen, dat bij die peulvruchten geen stukje gebraden vleesch met de daarmede bereide saus zou smaken?

Maar dan heeft de man zijn quantum vet niet ingenomen. Opzettelijk zeggen wij ingenomen, want hoezeer gesmolten vet vermengd met gestampt eten daaraan een zekere smijdigheid geeft, en bij zeer goede hoedanigheid van het vet den goeden smaak verhoogt, is vet op zich zelf voor volen een walgelijk voedsel en eerst genietbaar, wanneer het een deel uitmaakt van een goed bereide saus, riekende en smakende naar de aroma en het braadbitter van het vleesch.

Zulk een saus geniet een soldaat nooit, en hoe hoog eene goede saus geschat wordt, blijkt toch wel uit het gezegde, dat een goed discours de saus is van den maaltijd. Een soldaat krijgt echter wel aardappelen van zeer middelmatige hoedanigheid, slecht geschild, door onkundige hand toebereid, met groenten, die niet behoorlijk schoongemaakt en gereinigd zijn, ongestoofd uit het water en over dat alles een ruim nat, waarop wat gesmolten vet, soms bij oogjes te tellen, of wel een stukje onsmakelijk spek.

In der tijd werd van deze plaats gehoord: »de gevangene wordt goed gevoed, de soldaat in garnizoen schijnbaar goed, met zeer onvoldoende waarborgen voor de deugdelijkheid zijner spijsen." Tegenwoordig behoeven we dat gelukkig niet meer te zeggen, dat ziet op den tijd, dat de inleg in de menage belangrijk minder was dan thans en ook het zakgeld niterst weinig was, dat ziet waarschijnlijk ook op den tijd, dat men niet zooals tegenwoordig puik gaar kokende peulvruchten eischt, maar dat men zich ook wel aan een paardeboontje kon vergasten.

Tegenwoordig zijn de grondstoffen en waren, althans naar de eischen, die daaraan gesteld worden, over 't algemeen goed, en wat de artikelen vleesch en spek betreft, door het bestaan

der militaire slachterijen en het voornemen om spek te vorderen, dat van het merk van den Nederlandschen slagersbond 1) is voorzien, zal ook daarin eene niet genoeg te waardeeren verbetering komen.

Intusschen laat de bereiding van het voedsel nog zeer veel te wenschen over. Het mag werkelijk verwondering baren, dat bij de goede bedoelingen, die het Militair bestuur ten aanzien van de verzorging van den soldaat steeds aan den dag legde, zoo weinig werd gedaan voor een onderwerp, dat in de particuliere wereld zoo ontzettend veel beteekent, getuige o. a. de kookscholen en het gebruik dat daarvan de Minister van Marine wil maken, die blijkens de mededeeling deswege in de Avondpost van 29 en 30 September jl., bepaald heeft, dat voortaan zij, die als kok aan boord van de oorlogsschepen dienst moeten doen, hunne opleiding ontvangen bij de kookschool te Amsterdam.

Die verwondering strekt zich nog verder uit, voor zooveel van tijd tot tijd en al sedert lang, stemmen uit het leger opgingen, die verbetering van de voeding van den soldaat op het oog hadden, maar die zich immer bepaalden tot den wensch van voeding rechtstreeks van Rijksweg, alsof daarvan alle heil voor den soldaat te verwachten was, niet bedenkende dat dit slechts zuiver een administratieve quaestie is.

Waar wel gaandeweg veel verbetering in is gekomen, dat zijn de keukens, speciaal het stelsel van kookfornuizen, maar

1) De Nederlandsche slagersbond is een lichaam, dat rechtspersoonlijkheid heeft verkregen, en zich ten doel stelt waarborgen te geven, dat de varkens, die geslacht worden, gezond en van inlandschen oorsprong zijn. In de plaatsen van ons land, waar men zich bij dien bond aansluit, wordt van wege het bestuur een keurmeester-stempelaar aangewezen, die bij de slachters leden van den bond de geslachte dieren, na goedkeuring, stempelt met het algemeen merk van den bond en met het nummer en de plaats van inwoning, waaronder het lid bij den bond is ingeschreven.

Door dus spek te doen leveren, voorzien van dien stempel, is de gelegenheid tot het verstrekken van spek van Amerikaanschen oorsprong geheel weggenomen, en bovendien wordt daardoor steun verleend aan eene instelling, die niet alleen voor het Leger, maar ook voor 't algemeen hoogst nuttig is. Het eigenbelang van dien bond brengt mede, dat daarin het meeste vertrouwen kan worden gesteld.

die verbeteringen bepaalden zich dan ook tot technische zaken, waarbij men hoofdzakelijk de economie op het oog had, nl. het streven, om met een minimum brandstof een maximum warmte te verkrijgen en daarvan zoo min mogelijk onbeuut te laten of verloren te doen gaan. Hoe goed op zich zelf ook, het doet toch weer denken aan dat alles overheerschend *eigenbelang*. Een bezitter van vee doet hetzelfde, hij zoekt ook uitsluitend de minst kostbare middelen om het te onderhouden en tevens daarmee zijn doel te bereiken. Van hem is dat geoorloofd; niet alzoo, waar we menschen te verplegen hebben, die we de gelegenheid ontnemen om voor zichzelf te zorgen.

Laten we daarom eens zien in welk opzicht zonder de kosten belangrijk te verhoogen, verbetering is aan te brengen, waarbij ook het persoonlijk belang van den man is betrokken.

Begin dan met hem, verdediger van dat boter- en kaasland, ten minste boter op zijn brood te geven. We zouden hem er wel kaas bij gunnen, maar we vreezen, dat ons boekje dan te hoog zou worden. Boter, wel hij kan die immers in de cantine koopen? Zeker, als men hem er maar geld voor geeft. De meeste miliciens van het minst bezoldigde wapen moeten, na aftrek van de korting voor de uitrusting en reserve-rekening, met zeven cents daags rondkomen, zegge zeven cents, maar hoeveel moet daarvan niet af tot aanschaffing en onderhoud van poetsgereedschap en poetsmiddelen, die het Rijk niet verschaft, uitrusting voor het naaizakje, zeep om zich te reinigen, enz.? Laten we gerust aannemen, dat een soldaat die niets dan zijn soldij heeft, ter natuwnood die allernoodzakelijkste uitgaven kan bestrijden. Geef hem dus als eersten maaltijd brood, boter en koffie.

De tweede maaltijd kan geschaft worden na van uitrukken te zijn teruggekomen. We willen dan geven rijste-groentesoep met brood. We beschouwen die soep niet als den hoofdmaaltijd, waarbij het grootste deel van het dierlijk voedsel wordt verstrekt; alléén de rijst en het brood wenschen wij als voedingsmiddelen te zien aangewend, de soep moet slechts dienen tot heilzame verkwikking na een soms vermoeid uitrukken, en om den maaltijd smakelijk te doen zijn. We houden hierbij

rekening met de door velen erkende waarheid, dat soep (het vleeschnat of de bouillon) geen *voedings*-, maar slechts een *opwekkingsmiddel* is.

Tot bereiding van die soep zullen we bezigen $\frac{2}{5}$ van het ration vleesch van 0.25 Kg., waaronder de beenderen, een hoeveelheid, die vrij wel overeenkomt met die, waarvan de verduurzaamde soep bereid wordt (500 gram voor zes personen).

Voor dat soepvleesch kunnen, als we slachterij onder eigen beheer hebben, o. a. de pooten met het voortreffelijk merg, staarten en ook fijn gesneden halzen en nieren, die thans van de levering zijn uitgesloten, worden gebezigd.

Bij de distributie van het vleesch moet het voor de soep bestemde, in de slachterij, behoorlijk worden gehakt en bij de compagnie afzonderlijk worden gehouden.

Thans wordt het geheele ration vleesch voor de soep aangewend, ongeacht of het daarvoor geschikt is of niet. Men moet dan ook dikwijls zien hoe taai of in lange spiervezels losgekookt het overigens goede *braadvleesch* (inzonderheid dat van de achterhand van 't beest) uit de soep komt.

Niet van een vork voorzien, zit de man soms met beide handen te trekken en te scheuren alsof een wolf zijn prooi onder handen heeft. Wij willen dat vleesch tot zijn recht laten komen door eene behoorlijke bereiding en het aanwenden voor den derden of middagmaaltijd, die na het grootste deel van de dagtaak wordt genuttigd. We geven dan aardappelen met afwisselende groenten, gebraden vleesch en jen, erwtensoep met spek, bruine boonen met vleesch en jen, grauwe erwten of capucijners met gebakken spek, goed droog gekookte rijst met stokvisch en boter, of met gebraden vleesch en jen. We zorgen ook, dat de aardappelen onder behoorlijk toezicht en niet door den man zelf, goed worden geschild, waarbij de afval een vastgesteld maximum niet mag overtreffen.

Op dien grondslag willen we beproeven menu's voor den middagmaaltijd samen te stellen. We zullen daarbij zooveel mogelijk rekening houden met de normaalcijfers voor de voeding, en tot dat einde het jaar verdeelen in twee tijdvakken, loopende van 15 September tot 15 Maart, dat is het deel

van het jaar, waarin het minst oefeningen worden gehouden, en van 16 Maart tot 14 September, waarin met full speed gewerkt wordt; het laatste tijdvak te splitsen in 16 Maart tot 5 Juli, — waarin de aardappelen het minst goed zijn — en het resteerend deel van het jaar. Bij die verdeeling kostte het den oud-administrateur moeite, om zich van de kwartaalverdeeling van thans los te scheuren.

We zouden dan geven (zie het overzicht, bijlaag n°. 1).

Naar dien maatstaf met toevoeging van 100 gram vleesch en 50 gram rijst voor de soep, 0.02 Liter melk voor de koffie en 600 gram brood, hebben we, aan de hand van Dr. J. König, Zusammensetzung der menschlichen Nahrungs-und Genussmittel, berekend de voedingsstoffen, welke door die hoeveelheden levensmiddelen worden vertegenwoordigd, en verkregen het resultaat, dat uit het overzicht, bijlage 2, blijkt.

Over dat resultaat kunnen we tevreden zijn, zij het dan ook, dat over het deel van het jaar, waarin het hardst gewerkt wordt, de voedingswaarde weinig verschilt met die van den overigen tijd van het jaar. Eene uitzondering maakt daarop het tijdvak van 16 Maart tot 5 Juli, door het gebruik van minder aardappelen, meer peulvruchten en stokvisch, zijn de eiwitstoffen belangrijk hooger vertegenwoordigd. Het gemiddelde over het geheele jaar geeft echter meer dan volgens professor Voit voor een man van gemiddelden arbeid en een soldaat in het garnizoen gevorderd wordt, volgens hem toch zijn die normaal cijfers in grammen uitgedrukt, eiwitstoffen 118, vet 56 en koolhydraten 500. We zouden dus kunnen aannemen dat het meerdere den tijd van het jaar ten goede komt, waarin meer arbeid gevorderd wordt. De normaal-cijfers geven trouwens slechts aan de hoeveelheid voedingsstoffen, waarvan niet al te zeer in het mindere moet worden afgeweken, en gelukkig dat dit zoo is, want het is niet mogelijk de voedsels zóódanig samen te schikken, dat men juist de normaal-cijfers voedingswaarde verkrijgt, ten minste als men rekening houdt met den smaak en met hetgeen in de verschillende tijden van het jaar te verkrijgen is. Welke waarde trouwens aan die cijfers te hechten is, kan min of meer worden afgeleid uit de zin-

snede der lezing van Dr. Pareau, waar hij zegt: »Waar de schotels nimmer geheel ledig de tafel mogen verlaten en waar de huisvrouw voor eene aangename afwisseling in de spijsen zorg draagt, is het onnoodig zich over de keuze, of over de gewichtsverhouding der levensmiddelen ongerust te maken. Zoolang smaak en eetlust als regelaars optreden, behoeft de hygiënist met zijne normaalcijfers niet op den voorgrond te treden.»

Wij zeggen dit eenigszins gewijzigd na: »Waar de schotels thans meestal groote overschotten laten, door slechte toebereiding der spijs, is het onnoodig om zich over de normaalcijfers te bekommeren. Indien men door betere bereiding veroorzaken kan, dat zij geledigd worden, zal de hygiënist zich er over kunnen verhengen, dat het lichaam het voorgeschreven quantum voedingstoffen tot zich neemt, en wij zouden tevens onzen wensch vervuld zien, dat ook voor den soldaat de maaltijd een genot is.»

Zouden om dien billijken wensch vervuld te zien ook de kosten te hoog kunnen loopen?

Om die vraag te kunnen beantwoorden, maakten wij een vergelijk van de geldswaarde der voedingsmiddelen voor één man, over een jaar, naar de menu's, zooals die thans zijn samengesteld en zooals ze door spreker ontworpen zijn, een en ander met inbegrip van het brood; we lieten voorloopig de boter voor het brood buiten rekening. Als eenheidsprijzen werden genomen de normaal-prijzen van artikelen van goede kwaliteit. Uit bijlage 3 blijkt, dat die waarde is, naar den grondslag der tegenwoordige menu's f 107.50⁵ en naar dien van de ontworpenen f 106.08⁵, alzoo de laatste f 1.42 minder. Ook daarover kunnen we dus tevreden zijn.

De boter voor het brood per man en per dag 25 gram of 9.12 kilogram per jaar, vertegenwoordigt tegen f 1.20 per Kg. eene waarde van f 10.95, dat is met betrekking tot de waarde van het geheele dagration zeer veel. In ronde som zou dit, gerekend naar een gemiddeld effectief der sterkte aan korporaals en soldaten (de speciale korpsen, die eene afzonderlijke voeding hebben, niet medegerekend) eene nitgaaf van een paar ton gouds vorderen.

Om hiervoor terug te deinzen, och, dat zou eigenlijk niet moeten, maar we vreezen, dat men het toch zal doen.

Daarom nam spreker zijne menu's nog eens ter hand om te zien, of het niet mogelijk was hier of daar op te bezuinigen.

Hij zon, als het hem gold, liever 242 dagen van het jaar, 50 gram vleesch bij den middagmaaltijd missen, als hij daardoor 365 dagen boter op zijn brood kon krijgen. In dat geval zou op het vleesch worden bezuinigd f 7.86⁵. Voegt men daarbij de f 1.42, die reeds minder behoeven te worden uitgegeven, dan verkrijgt men f 9.28⁵ en we naderen alzoo de kosten van de boter ad f 9.53 al vrij wel. Ook dat verschil is nog wel te bezuinigen, indien het middel van aankoop uit de hand van de voornaamste levensmiddelen meer wordt toegepast, dan tot nu toe het geval is.

De normaalcijfers van de voedingswaarde, vooral de onderlinge verhouding, zouden door die wisseling niet verbeteren, over de drie genoemde tijdvakken zouden in plaats van 114 gr., 132 gr. en 117 gr. eiwitstoffen, resp. 106, 121 en 110 — en in plaats van 70 gr., 71 gr. en 72 gr. vet 89, 90 en 91 gr. verkregen worden: we zullen daarbij echter maar weer denken aan de schotels, die nimmer geheel ledig de tafel mogen verlaten, enz.

De heer Winckel zei in 1882 reeds: »hoewel het vraagstuk op welke wijze het voedsel over de verschillende maaltijden verdeeld moet worden, nog niet bepaaldelijk opgelost is, kan men toch — wanneer men de levenswijze van den soldaat daarbij in aanmerking neemt — a priori aannemen, dat deze verdeling in ons leger weinig rationeel is, de hoofdmaaltijd wordt bijv. in den regel om 10 uur 's morgens genuttigd. Daarin verbetering te brengen, gaat evenwel niet, zoo lang niet over betere middelen voor de bereiding der spijzen kan beschikt worden, waardoor bijv. het vleesch ook gebraden kan worden.»

Tot dusver deed men echter niets om dat vraagstuk tot oplossing te brengen. Of en in hoever nu door de regeling, die door spreker is ontworpen, iets aan die oplossing is toegebracht, zooveel is toch zeker, dat men, wanneer men zich eene niet zoo groote uitgaaf voor ééns voor braadgelegenheid in de ken-

kens getroost, slechts met wat meer zorg en moeite, vooral ook met betere koks, den soldaat, wat men noemt een goeden burgerpot zon kunnen verschaffen, en dat zijn we verplicht. De soldaat van thans is een ander man dan die van voorheen.

We behoeven niet terug te gaan naar den tijd der huurlingen en de soort vrijwilligers, die dikwijls door den nood gedwongen, eene verbintenis aangingen, waardoor ze als 't ware genoeg namen met hetgeen met opzicht tot hunne verzorging werd gedaan, maar we behoeven slechts in een vergelijk te treden met hetgeen ze vroeger deden en thans. De eischen, die den soldaat gesteld worden met opzicht tot zijne oefening, klimmen steeds, de belangrijkheid van den man bij oefeningen op groote schaal, vooral in den vesting-oorlog komt hooger in 't licht, over dag en 's nachts klinken trommelslag en horengeschal, het etmaal duurt te kort om hem te laten doen, wat men zou wenschen. Waar hij soms te kort mocht schieten in geoefendheid, omdat de tijd en gelegenheid tot oefening hem wel eens ontbrak, hij vult die leemte aan met zijn ijver en goeden wil. In dat opzicht geen beter soldaat dan de Nederlandsche. Als we hem weldoen, dan is het, omdat hij het verdient.

Een goede middagmaaltijd bevordert zoo zeer verheffing in eigen oogen. Hoe kan een soldaat als hij een maaltijd erlaugt van vijfmaal 's weeks aardappelen met groenten en vet, waar nog maar aan mankeert dat het ongelachtig smaakt, of in plaats van vet, reuzel of spek, indien hij de twee overige dagen van de week bij peulvruchten ook spek eet, wanneer nimmer een braadgeurtje zijn reuk streelt, zich denken, dat de soldatenstand hoog staat, hetgeen men hem steeds tracht in te prenten. Hoe kunnen er edele vonken in hem worden opgewekt, indien zijn middagmaal hem dagelijks doet meenen, dat hij laag staat. Wat men ook doe tot verhooging van zijn peil, door het nitvaardigen van een voorschrift waarbij de officieren worden gewezen om daartoe mede te werken, welke zorg men ook voor zijn heil aan den dag legt, cantines om hem meer aan zijn overigeus unheimisch kwartier te binden, de Militaire thuizen, de nachtluchtjes in de chambrées niet te vergeten, dat alles kan niet nitwerken wat door een goeden maaltijd wordt ver-

kregen, en al het genoemde zal eerst goed gedijen, wanneer het laatste niet wordt onthouden.

We staan bijna aan den vooravond van den dag, waarop de voeding van den soldaat, rechtstreeks van Rijkswegen, zal ingaan. We houden het er voor, dat van dit door zooveel gewenscht feit, door de belanghebbenden niet veel zal worden bespeurd.

Naar aanleiding van dat feit en in verband met hetgeen door spreker is te berde gebracht, vindt het hier wel zijne plaats, om u mede te deelen wat te dier zake is opgemerkt en voorgesteld door de in 1891 ingestelde Commissie tot onderzoek der voeding van de Landmacht in tijd van vrede.

Die Commissie bestond uit :

den toenmaligen kolonel der infanterie Lanzing, later generaal en thans gepensioneerd,

den toenmaligen luitenant kolonel-intendant Hinrichs, later kolonel, vrij spoedig daarna van de hand gedaan,

den toenmaligen kapitein Buijs, thans majoor bij het regiment grenadiers en jagers,

den kapitein der artillerie van Pelt,

den ritmeester van Alphen,

den kapitein van het korps genietroepen Weijler en

den toenmaligen eersten luitenant-kwartiermeester van der Werff, thans kapitein-intendant, terwijl een officier van gezondheid was aangewezen om desgevorderd tot raad en voorlichting te dienen.

De Minister van Oorlog legde haar eenige vraagpunten voor, maar deed daarbij uitdrukkelijk uitkomen, dat men zich niet moest bepalen tot het geven van een min of meer volledig antwoord op die vragen, die slechts tot leiddraad moesten strekken bij de behandeling van de quaestie of voeding van Rijkswegen, dan wel het bestaande menagestelsel, al dan niet gewijzigd, de voorkeur verdient, maar dat het op prijs zou worden gesteld van de Commissie eene objectieve en volledige beoordeeling van het onderwerp te ontvangen, c. q. met de noodige ontwerpen voor de uitvoering van het nieuwe of tot wijziging van het bestaande stelsel.

Tot de onderwerpen die niet bepaald ter beantwoording der gestelde vragen moesten dienen behoorden :

- 1°. de samenstelling van menu's voor maaltijden,
- 2°. de bereiding der spijsen en
- 3°. het nuttigen van den maaltijd.

De menu's werden samengesteld, te verstrekken bij verblijf in garnizoen, bij oefeningen in legerplaatsen en in versterkte plaatsen, bij oefeningen op groote schaal, hieronder begrepen de dagen waarop gekampeerd wordt en bij aanhoudende bijzondere krachtsinspanning. Bij het laatste had men inzonderheid het korps genietroepen op het oog. Men wenschte den Minister van Oorlog de bevoegdheid toegekend te zien, om in dat geval een verhoogd rantsoen brood of eene daarmee overeenstemmende hoeveelheid dierlijk voedsel en een tweede rantsoen koffie toe te kennen.

Om het z.g. verplegingsetmaal, dat thans van 12 uur 'smiddags tot dat uur van den volgenden dag loopt, in overeenstemming te brengen met het gewone etmaal, werden halve dagrantsoenen samengesteld, een morgen- en een middagrantsoen; het eerste werd toegekend aan hen, wier aanwezigheid vóór 12 uur op den dag eindigt, het laatste aan hen, wier aanzijn op of na 12 uur van den dag aanvangt. Hiermede had men bovendien op het oog, aankomenden en vertrekkenden naar gelang van het tijdstip op den dag, waarop dit voorviel, voor halve rantsoenen te berekenen, hetgeen voor hen, die af en toe onder de wapenen komen en weder vertrekken, een niet onbelangrijk voordeel aan het Rijk kon opleveren.

Het denkbeeld was, om van het morgen-rantsoen twee- en van het middag-rantsoen één maaltijd te doen verschaffen: de eerste des zomers v.m. om $6\frac{1}{4}$ uur, des winters om $8\frac{1}{4}$ uur, de tweede des zomers v.m. om $11\frac{1}{4}$, des winters n.m. om $12\frac{1}{4}$ uur en de derde- des zomers n.m. om 4 en des winters om $4\frac{1}{4}$ uur. Op dagen, dat door den troep eene langdurige dagoefening wordt gehouden, waartoe moet worden nitgerukt, kan de Commandeerende officier de tijdstippen voor de maaltijden daarnaar regelen.

De eerste maaltijd bestaat uit brood met boter, kaas en koffie,

de tweede uit soep met vleesch en brood en de derde uit aardappelen met groenten en speksaus, of idem met gebraden vleesch, of gort met speksaus en stroop, of rijst of aardappelen met stokvisch en boter-mosterdsaus, of bruine boonen met spek, of grauwe erwten met spek, of erwtensoep met spek.

De rijst is in het menu opgenomen voor den tijd van het jaar, dat de aardappelen slecht zijn, of wel voor den oefenings-tijd in versterkte plaatsen, waar door de vele werkzaamheden geen tijd om aardappelen te schillen overschiet.

Eén derde deel van het brood moet worden gebruikt bij den eersten, één derde bij den tweeden maaltijd en één derde worden gelaten voor den avond.

Bij de overweging of en in hoever de zemel in het brood moet worden behouden, werd besloten deswege geen voorstel te doen.

De aangevoerde gronden voor de verwijdering daarvan kwamen niet zóó klemmend voor, vooral ook, omdat daardoor de kosten der voeding belangrijk zouden worden opgevoerd, en dit onderwerp voorloopig een open quaestie kan blijven.

Het verschil in de ontworpen en de bestaande menu's is, dat er meer afwisseling zal zijn, dat boter en kaas verstrekt worden resp. 25 en 50 gram, en in plaats van 5 gram, 10 gram koffie, en dat tot geheele of gedeeltelijke goedmaking der kosten van de boter en kaas, het vleesch met 20 gram is verminderd. Het rantsoen spek bij de erwtensoep is van 100 op 60 gram gebracht wijl bij ondervinding is gebleken, dat de man in den regel eerstgenoemde hoeveelheid niet begeert; anders is het met het gebraden spek, dat door het braden veel kleiner wordt, waarbij dan ook de 100 gram behouden is.

De Commissie baseerde de verdeeling der maaltijden op het volgende schema van dienstregeling.

a. *Gedurende de zomermaanden.*

- 5 uur reveille.
- 5—6 » bed opmaken, slaappleats en kastje schoonmaken, wasschen, en in algemeenen zin zich gereedmaken voor zijn dagtaak.

- 6 $\frac{1}{4}$ uur koffie drinken.
 7—11 » nitrukken.
 11 $\frac{1}{4}$ » soep eten.
 12—2 » binnendiensten, als : theorieën, kamerschietoefeningen, gymnastiek, schermen, enz.
 2 $\frac{1}{2}$ —3 $\frac{1}{2}$ » poetsen onder toezicht van het kader.
 4 » middagappel en eten.
 5—8 » nitrukken.

De vrijheid, die de man dan heeft van 8—10 uur 's avonds, moge niet langdurig zijn, maar niets belet het avondappel op 11 uur te stellen. Volgens de tegenwoordige levensbeschouwingen is ook voor mannen, die den geheelen dag zijn beziggehouden, 10 uur 's avonds te vroeg om huiswaarts te keeren, en komt men er dan ook toe, om tot in het eindelooze permissiën te verleenen.

b. *Gedurende den winter.*

- 7 uur reveille.
 7—8 » als des zomers van 5—6 uur.
 8 $\frac{1}{4}$ » koffie drinken.
 9—12 » nitrukken.
 12 $\frac{1}{4}$ » soep eten.
 1—2 $\frac{1}{2}$ » binnendiensten als des zomers.
 3—4 » poetsen.
 4 $\frac{1}{4}$ » middagappel en eten.
 6—8 » school, enz.

Omtrent de bereiding der spijzen zegt de Commissie :

»Bij troepen van eenigen omvang, minstens bij twee compagnieën, eskadrons of batterijen, waarvoor te zamen gekookt wordt, moeten de spijzen en dranken worden bereid door koks, die buiten de formatie van de troepen staan, gerekend één per kazerne. Een depot-eskadron wordt voor twee compagnieën aangemerkt.

Bij voorkeur voor die betrekking te nemen gepensioneerde, gegageerde of cervol ontslagen militairen of schepelingen, die na afgelegde proef genoegzame geschiktheid hebben getoond.

Bij minder dan twee compagnieën wordt een soldaat als vaste kok aangewezen. Tot hulp van de koks, worden naargelang van de uitgebreidheid der keukens, soldaten als bijkok gebezigd.

Voor de bewoners van eene kazerne, al zijn ze van verschillende wapens en korpsen, moet zoo mogelijk in dezelfde keukens worden gekookt.

De Commandeerende officieren treden, met het oog op de ruimte in de keukens en kookketels, den onderlingen afstand der kazernes en andere omstandigheden in overleg, of en in hoever het koken in één keuken kan geschieden, en bepalen, insgelijks in overleg, het uur waarop de maaltijden zullen worden genuttigd, en welk korps den menagemeester, kok en de bijkoks moet geven. Komen zij daarbij niet tot overeenstemming dan beslist de bevelhebber in de militaire afdeeling.

Aan de korpscommandanten is in de eerste plaats de zorg voor de goede spijsbereiding opgedragen.

Ieder officier moet er van doordrongen zijn, dat, waar hij geroepen wordt, om op dit belangrijk deel van den dienst toe te zien, dit met de uiterste zorg behoort te geschieden."

De Commissie voegt daaraan toe :

»Bij het streven om in de voeding van den soldaat verbetering te brengen, treedt zeer zeker op den voorgrond, eene goede bereiding der spijsen. Tot bereiking van dat doel wordt het noodig geacht het bezigen van kundige koks, die buiten de formatie van den troep staan. Zij volgen evenwel den troep waar dat noodig geoordeeld wordt, in kampementen, forten, enz. Die koks hebben o. a, de taak de bijkoks te vormen en op te leiden voor die omstandigheden, waarbij niet over burgerkoks kan worden beschikt. In oorlogstijd kunnen zij ten deele voor de depots, voor vestingen en groote forten, en ook voor andere bediening, onder de intendance behoorende, worden gebezigd."

Wat het koken zooveel mogelijk in één keuken betreft, haalt de Commissie als voorbeeld voor uitvoering aan, de kazernes te Utrecht op Damlust, die zoo dicht bij elkander gelegen zijn, dat ze als 't ware een kampement vormen. De toepassing zou voordeelig en het toezicht eenvoudiger zijn, bovendien zou er

de reinheid in de kazerne in hooge mate door bevorderd worden.

Omtrent het nuttigen der spijzen bracht de Commissie het volgende in het midden: »Niet alleen het bereiden der spijzen, maar ook het nuttigen daarvan moet, als daartegen geen bezwaar bestaat, voor de verschillende wapens en korpsen in dezelfde kazerne gemeenschappelijk geschieden, het uur daarvoor te bepalen in overleg door de Commandeerende officieren.

Waar daartoe de gelegenheid bestaat, moeten de spijzen en dranken genuttigd worden in afzonderlijke en verwarmde lokalen, en waar die niet is, moet getracht worden die gaandeweg te verkrijgen, waartoe de Commandeerende officieren de noodige voorstellen moeten doen.

Het brood moet, voor zoover de dienst toelaat, in de eetzaalen, zoo die er zijn, worden uitgedeeld, telkens voor een derde deel, nl. één deel bij de koffie, één bij de soep en één bij den middagmaaltijd, alleen het laatste deel mag naar de kamer worden medegenomen.

Het overgeschoten brood van eene uitdeeling, dat nog in zijn geheel is, dient in de eerste plaats voor eene volgende. Het wordt op de bon voor de behoefte van den volgenden dag afgetrokken. Het overgeschoten brood, dat niet meer kan worden uitgedeeld, moet ten bate van het Rijk worden verkocht. De noodige valmessen met plank tot het snijden van het brood moeten in de eetzaal aanwezig zijn.

De maaltijden moeten in den regel genuttigd worden, het eerste maal vóór- en het tweede na de morgenoefening, het derde, na het middagappel. De Commandeerende officier kan in bijzondere omstandigheden van dien regel afwijken.

De diensten bij de korpsen moeten in het garnizoen, en zoo mogelijk ook daarbuiten zoodanig geregeld worden, dat de soldaat bij nitrukkende diensten vóór iederen maaltijd $\frac{1}{4}$ uur en daarna minstens $\frac{3}{4}$ uur vrijen tijd heeft."

De Commissie licht het vorenstaande als volgt toe: »Het nuttigen der spijzen in afzonderlijke lokalen zal in hooge mate bijbrengen tot het onderhoud van een zuivere lucht in de

kamers. Het zal bovendien bevorderen, dat ook de soldaat zijn etensuur als een zeer aangenaam deel van den dag beschouwt. Het uitdeelen van het brood in de eetzaal zal leiden tot het meer regelmatig nuttigen over den geheelen tijd, waarvoor het brood is toegekend en zal ook den handel voorkomen, die thans in dat artikel kan plaats hebben.

Een en ander brengt veel toe tot de reinheid in de kamers en zal den soldatenstand verheffen, hetgeen bovendien het vervullen van den persoonlijke dienstplicht bevordert."

De Commissie zegt verder: »Welke verbeteringen men ook tracht aan te brengen en op welke wijze men de spijze toebe-reidt, een groot deel van de goede bedoelingen zal verloren gaan, indien er over het algemeen niet meer naar gestreefd wordt, om den soldaat tijd te geven om rustig te eten, en de verdeling der maaltijden meer in overeenstemming met den duur van den dag te doen zijn.

Den soldaat wordt veelal bijna geen tijd gelaten om behoorlijk te eten, of moet thuis komende, dikwerf dadelijk aanzitten. Het is of men tijd voor de verschillende diensten te kort zal komen en uit dit oogpunt, niettegenstaande de dag waarlijk lang genoeg is, heerscht er dikwijls een zenuwachtig jagen en drijven, dat den man zelfs tijdens zijn eten geen rust laat.

Het is onbegrijpelijk, dat, niettegenstaande het Leger vele officieren telt, die kunnen weten hoe onaangenaam dit is, en hoe het zelfs verbittert, dat deze, later tot hooger rang gekomen, zoodat men daarop invloed kon uitoefenen, zoo weinig rekening gehouden hebben met dit zoo belangrijk onderwerp van den dienst. Het is of eten slechts een bijzaak is, waarvan nog tijd afgenomen moet worden, ons daarmede te kunnen woekeren."

Toen we hiermede aanvingen, was, naar de berichten, die daaromtrent tot ons doordrongen, in uitzicht eene geheel nieuwe regeling van de voeding van den soldaat, hetgeen ons deed weifelen, of het wel nuttig kon zijn, dit onderwerp nog ter sprake te brengen. Toch meenden w' er toe te moeten besluiten, omdat bij al het goede, dat tot stand zal komen, in den maaltijd

van den man geen verbetering zal worden gebracht en dus even als bij vroegere maatregelen, ook thans weer uitsluitend verbetering zal komen in beheer, aanschaffen, opleggen en verstreken van levensmiddelen, zonder daarbij maar iets te doen in het belang van den soldaat.

Toch mogen we een woord van hulde niet terughouden, dat men zich eindelijk den weg heeft weten te banen, om ook tot die beterschap te geraken.

Thans toch zit men niet meer in het harnas van soldij en zakgeld, maar gaat men rechtstreeks tot het lichaam, dat het vaderschap over den soldaat heeft aanvaard. Er is dus weder een brug gelegd. Moge die veel minder lang zijn, dan die, welke ons nu aan deze zijde heeft gebracht.

Dat het onderwerp bij u steeds belangstelling zal onder vinden, dat weten we, want we hebben allen den soldaat lief. Dat we, door die liefde op den voorgrond te stellen, overdreven zouden zijn, we gelooven het niet, zij toch behoeft niets te kort te doen aan hetgeen we ten allen tijde van den soldaat zullen vorderen. Wij beroepen ons ten deze op de troepenofficieren leden der Commissie, wier denkbeelden u zooeven zijn kenbaar gemaakt. Spreker kan er zich nog over verheugen, met hoeveel belangstelling en toewijding, die officieren de hun opgelegde taak aanvingen en beëindigden, en hoe ook zij geregeerd werden door liefde tot den soldaat.

Opmerkelijk was het en we releveeren dat nitsluitend daarom, dat twee dier heeren, die zich met dat nederige werk des vredes bezig hielden, dragers waren van de hoogste militaire onderscheiding, waardoor sprekend aan het licht kwam, hoe Moed, Beleid en Trouw verknocht zijn aan liefde tot den soldaat, zich in de eerste plaats kenmerkende, door eene verzorging, die zijn levensgenot kan verhoogen, hetgeen ten slotte ten goede komt aan de kracht des Legers en daarmee aan het heil des Vaderlands!

Wij eindigen deze met dankzegging aan het Bestuur, dat deze plaats heden avond aan ons werd afgestaan, danken de hoorders voor hun geduld en wenschen u allen toe, dat nog menige smakelijke maaltijd voor u moge worden toebercid.

De VOORZITTER vraagt of een der aanwezigen het woord wenscht te voeren naar aanleiding der gehouden rede.

De heer WAKKER. Het zij mij veroorloofd den geachten spreker hulde te brengen voor zijne zeer belangrijke voordracht en daarna naar aanleiding van een punt door hem aangeraakt, een enkel woord in het midden te brengen.

Wie op een gegeven uur van den dag het meerendeel onzer kazernes binnentreedt, zal op de binnenplaats in een kring geschaard, een gezelschap soldaten aantreffen, waarin hij, te oordeelen naar het huiselijke praatje dat zij houden, lichtelijk een soort sociëteit zoude zien.

Daar wordt intusschen met de meeste goede trouw de aardappel mishandeld en de werkzaamheid verricht door den geachten spreker zoo terecht »het verfoeilijk bedrijf van het aardappelschillen" genoemd.

Indien de onderstelde bezoeker zou meenen, dat die soldaten daar voor hun genoegten bijeen zijn, dan zal hij zijne dwaling inzien, wanneer hij als surveillanten ontwaard heeft nagenoeg evenveel sergeanten -- en korporaals van de week, als er manschappen aan het werk zijn.

Daar heeft plaats, wat de spreker terecht »slecht schillen" heeft genoemd.

In enkele andere kazernes zouden druk bezig met het schillen van aardappelen aangetroffen worden, een aantal vrouwen, die door den naam »bajadères" genoegzaam zijn aangeduid en aan geen anderen eisch behoeven te voldoen dan dat ze maximaal leelijk zijn.

Daar worden de aardappelen *goed* geschild; evenwel achten velen om verschillende redenen hier het middel erger dan de kwaal.

Terwijl nu reeds voor ongeveer twintig jaren o. a. te Breda gebleken is, dat de machine het vraagstuk van het aardappelschillen niet vermag op te lossen, heb ik mij wel eens afgevraagd -- en de geachte spreker zal mij zeker wel vergunnen hem daaromtrent thans een oordeel te verzoeken -- of het niet mogelijk ware om in de aanbestedingsvoorwaarden, de leve-

ring van »geheel tot het verbruik toe bereide aardappelen" op te nemen.

Bij het sluiten van contracten zoude dan steeds levering bij het gewicht moeten worden bedongen.

De financiële bezwaren aan de uitvoering van dit denkbeeld verbonden, kunnen m. i. niet groot zijn.

Rekent men n.l. dat in iedere kazerne één uur voor het aardappelschillen noodig is, dan zoude, als de soldaat dit werk niet meer behoefde te verrichten en men de aldus vrijgekomen uren in oefeningstijd konde omzetten, de infanteriemilitie, 11 dagen vroeger met groot verlof kunnen worden gezonden, waaruit eene besparing van f 27500 zoude voortvloeien, een bedrag dat den eventueel verhoogden aannemingsprijs van aardappelen voldoende zoude dekken. 1)

Hoe het zij, wanneer in de toekomst de soldaat van het zonderlinge bedrijf, dat hier aan de orde was, in vreedstijd zoude kunnen worden ontheven, dan zal hij stellig ook deze daad van menschlievendheid te zijnen opzichte ten zeerste loven.

De heer HINRICHS. Voor het oogenblik wordt in de levering, volgens het aangegeven denkbeeld, geen bezwaar gezien.

Doordien het welbegrepen belang van den leverancier zou medebrengen, de aardappelen goed, maar toch zoo dun mogelijk te schillen, zou dit wellicht het gevolg kunnen hebben, dat het ration, daarnaar evenredig, zou kunnen worden verminderd, hetgeen in de meerdere kosten van levering tegemoet zou komen.

1) Hierbij is aangenomen, dat in een diensttijd van 15 maanden, 8 maanden van 35 weken voorkomen, waarin per week 5 uren aan aardappelschillen worden besteed en 7 maanden van 30 weken, waarin daarmede per week 3 uren gemoeid zijn.

Te zamen 265 uren of 11 dagen.

Rekent men nu, dat de soldaat per dag aan soldij, brood, toelage voor kleeding enz. gemiddeld f 0.50 kost en wordt het aantal infanterie-miliciens, dat op 1 Juli nog onder de wapenen verblijft van de lichting van het vorige jaar, op 5000 hoofden gesteld, dan komt men hiermede tot een bedrag van $5000 \times f 0.50 \times 11 = f 27500$.

De Voorzitter. Wanneer geen der andere heeren het woord wenscht te voeren, dan zeg ik namens de vergadering den geachten spreker dank voor zijne uitvoerige en leerzame uiteenzetting van het door hem behandelde belangrijke onderwerp, en sluit ik hiermede de vergadering.

De Secretaris

G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN.

BIJLAGE I.

Overzicht van de aan den soldaat te verstrekken middagmaaltijden.

OMSCHRIJVING VAN DEN MAALTIJD.	P E R W E E K.			Gedurende het jaar.
	van 15 Sept. tot 15 Maart. (182 dagen)	van 16 Maart tot 5 Juli. (112 dagen)	van 6 Juli tot 14 Sept. (71 dagen)	
2 Liter aardappelen met afwisselende groente, 150 gr. gebraden vleesch en 50 gr. vet voor de jeü	5	2	5	213
0.50 Liter bruine boonen met 100 gr. gebakken spek.	»	1	1	39
0.50 Liter bruine boonen met 150 gr. gebraden vleesch en 50 gr. vet voor de jeü	1			13
0.50 Liter grauwe erwten of capucijners met 100 gr. gebakken spek	(Per week afwisselend).			26
0.30 Liter groene erwten voor soep met groente en 100 gr. spek	1	1	»	42
250 gr. droog gekookte rijst, met 150 gr. stokvisch en 250 gr. boter	»	1	»	16
Idem, met 150 gr. gebraden vleesch en 50 gr. vet voor de jeü	»	1	»	16

BILLAGE II.

Aanduiding in grammen der voedingswaarde van de
verstrekken levensmiddelen.

B E N A M I N G DER L E V E N S M I D D E L E N .	Hoe- veelheden.	Van 15 Sept. tot 15 Maart. (182 dagen.)		
		Eiwit- stoffen.	Vetten.	Koolhy- draten.
Aardappelen Gram.	130000 (1)	2535	195	26936
Bruine boonen »	4875	1131	104	2616
Grauwe erwten »	4875	1073	60	2552
Groene erwten »	5850	1337	105	3059
Rijst (middagmaaltijd) . . »	»	»	»	»
Rijst (voor de soep) . . . »	9100	714	80	6963
Vleesch (middagmaaltijd) »	21450	4485	1113	»
Vleesch (voor de soep) . . »	10270 (2)	2147	533	»
Vet »	7150	31	7018	»
Spek »	3900	379	2954	»
Stokvisch »	»	»	»	»
Boter bij de stokvisch . . »	»	»	»	»
Brood »	109200	6716	477	55823
Melk Liter	3,64	127	138	182
Totalen		20675	12777	98131
Per etmaal		114	70	538
Idem gemiddeld over het geheele jaar		120	71	540
Verhouding stikstofhoudende tot stikstofvrije stoffen			1 : 5,8	

Gehalte aan diorlijk eiwit voor de

(1) Na aftrek der schillen.

(2) Na aftrek van $\frac{1}{3}$ beenderen.

hierondervermelde, gedurende het daarbij aangewezen tijdvak, te

Hoeveel- heden.	Van 16 Maart tot 5 Juli. (112 dagen.)			Hoeveel- heden.	Van 6 Juli tot 14 Sept. (71 dagen.)		
	Eiwit- stoffen.	Vetten.	Koolhy- draten.		Eiwit- stoffen.	Vetten.	Koolhy- draten.
32000 ⁽¹⁾	624	48	6630	51000 ⁽¹⁾	995	76	10567
6000	1393	128	3220	3750	870	80	2013
6000	1320	74	3141	3750	825	47	1963
3600	823	64	1883	»	»	»	»
8000	628	70	6122	»	»	»	»
5600	440	49	4285	3550	279	31	2716
7200 ⁽²⁾	1506	374	»	7650 ⁽²⁾	1600	397	»
7520 ⁽²⁾	1572	390	»	4150 ⁽²⁾	868	215	»
2400	11	2356	»	2550	11	2503	»
4800	467	3636	»	2000	194	1515	»
2400	1894	19	»	»	»	»	»
4000	2	341	»	»	»	»	»
67200	4133	293	34353	42600	2620	186	21777
2,24	78	85	112	1,42	49	53	70
....	14891	7927	59746		8311	5103	39106
....	132	71	533		117	72	550
....							
....		1:5				1:5,8	

drie tijdvakken ongeveer 30 %.

BIJLAGE III.

Berekening der kosten van de voeding per

Benaming der levensmiddelen.	Normale éénheids- prijzen.	Hoeveelheden die thans worden verstrekt.		
		Getal dagen van het jaar.	Per dag.	Per jaar.
Aardappelen H.L.	f 2.—	91 118	0,0225 0,02	4,40
Bruine boonen »	» 12.—	52	0,005	0,26
Grauwe erwten »	» 12.—	52	0,005	0,26
Groene erwten »	» 12.—	52	0,003	0,156
Vleesch K.G.	» 0.65	208 156	0,22 0,15	69,16
Vet »	» 0.65	208	0,07	14,56
Spek »	» 0.40	156	0,10	15,60
Kaas »	» 0.50	1	0,10	0,10
Boter. »	» 1.20	1	0,05	0,05
Stokvisch »	» 0.44	1	0,25	0,25
Rijst voor de soep en stokvisch	» 0.10	365	0,05	18,25
Idem » » overige middag- spijs »	» 0.10	»	»	»
Zout »	» 0.05 ⁵	365	0,03	10,95
Peper »	» 1.—	208 156	0,001 0,0005	0,286
Aardappelmee. »	» 0.20	52	0,01	0,52
Koffie »	» 1.35	365	0,006	2,19
Melk L.	» 0.08	365	0,02	7,30
Azijn. »	» 0.10	104	0,03	3,12
Mosterd f	—	104 1	0,0025 0,005	—
Groenten voor de soep . . »	—	364	0,005	—
Idem voor de middagspijs . »	—	208 52	0,02 0,0075	—
Brood »	—	365	0,045	—

Wordt den man ook 0.025 K.G. boter voor het brood gegeven, d. i. per jaar meer kosten $f\ 10.95 - 1.42 = f\ 9.53$.

man over een jaar.

Gelds- waarde.	Hoeveelheden die zonden kunnen worden verstrekt.			Gelds- waarde.	Opmerkingen.
	Getal dagen van het jaar.	Per dag.	Per jaar.		
f 8.80	213	0,02	4,26	f 8.52	
» 3.12	39	0,005	1,95	» 2.34	
» 3.12	39	0,005	1,95	» 2.34	
» 1.87	42	0,003	1,26	» 1.51	
» 44,95	242	0,15	72,80	» 47.32	
	365	0,10			
» 9.46	242	0,05	12,10	» 7.86 ^s	
» 6.24	107	0,10	10,07	» 4,28	
» 0.05	»	»	»	»	
» 0.06	16	0,025	0,40	» 0,48	
» 0.11	16	0,15	2,4	» 1.05 ^s	
» 1.82 ^s	365	0,05	18,25	» 1.82 ^s	
»	32	0,25	8	» 0.80	
» 0.60	365	0,03	10,95	» 0.60	
» 0.28 ^s	213	0,001	0,273	» 0.27 ^s	
	120	0,0005			
» 0.10 ^s	»	»	»	»	
» 2.95 ^s	365	0,006	2,19	» 2.95 ^s	
» 0.58 ^s	365	0,02	7,30	» 0.58 ^s	
» 0.31	78	0,03	2,34	» 0.23 ^s	
» 0.26 ^s	78	0,002 ^s	—	» 0.27 ^s	
	16	0,005	—		
» 1.82	365	0,005	—	» 1.82 ^s	
» 4.16	213	0,02	—	» 4.26	
» 0.39	42	0,0075	—	» 0.31 ^s	
» 16.42 ^s	365	0,045	—	» 16.42 ^s	
N 107.50 ^s				f 106,08 ^s	
			Minder	» 1.42	

9,12 K.G. per jaar, ad f 1.20, waarde f 10.95; dan zou zijne voeding